

הקרע בעין־חרוד: בנים אכלו בוסר ושיני אבות תקהינה המחלוקת על השתייכות עין־חרוד לקיבוץ המאוחד

אייל כפכפי

מבוא

קיבוץ עין־חרוד, שממנו התפתח הקיבוץ המאוחד ושהיה גם בירתה של התנועה הקיבוצית הגדולה ביותר, התפלג, יחד עם הקיבוץ המאוחד כולו, בתחילת שנות החמישים. ברקע הפילוג עמד הסכסוך בין שתי מפלגות הפועלים הגדולות: מפלגת פועלי ארץ־ישראל (מפא"י) ומפלגת הפועלים המאוחדת (מפ"ם), עם המעבר מ"ישוב" ל"מדינה".

במהלך מלחמת העצמאות ושנות המדינה הראשונות עברה האוכלוסיה היהודית בארץ־ישראל ממצב של אוכלוסיה המאורגנת כחברה שאמצעי הכפייה שלה מצומצמים ומוגבלים, והיא מתנהלת במידה רבה בכוחם של גורמים התנדבותיים, לאוכלוסיה של מדינה דמוקרטית החותרת לפעול כמדינת חוק, לרבות אכיפתו בכלים הממלכתיים. זמנו של הסכסוך בין שתי המפלגות הקביל, פחות או יותר, לשיא המלחמה הקרה, ששתי בחינות שלה היו רלוונטיות במיוחד לענייננו: הראשונה – האיבה המחריפה בתוך תנועת הפועלים הבינלאומית, בין הסוציאלי־דמוקרטית לבין התומכים בברית־המועצות (בנוסף אותם ימים: ה'קומאינפורם' והקרובים לו), השנייה – הפעילות האנטי־ציונית והאנטישמית הארסית של הקומוניזם הסובייטי בשנות חייו האחרונות של סטלין. אולי לא פחות מן הרקע, ניכרו בפילוגו של עין־חרוד קווי היכר עין־חרודיים מיוחדים, שמקורם בהיסטוריה שלו. מאמר זה מתכוון להציג את תהליך הפילוג בפועל, על רקעו הכולל ועל מה שהיה בו מיוחד לעין־חרוד.

שנות העשרים – המחלוקת הבסיסית בין לביא לטבנקין

קיבוץ עין־חרוד קם בעמק ב־1921 כחלק בלתי־נפרד של גדוד העבודה, אך מימיו הראשונים ראו בו חבריו חלק של מפלגת אחדות־העבודה, בין היתר הודות לשני אנשי העלייה השנייה המרכזיים שבו – שלמה לביא ויצחק טבנקין. רוב חברי עין־חרוד – מהעלייה השנייה, מגדוד העבודה ומ'חבורת העמק', שהצטרפה לעין־חרוד לאחר פילוגו מהגדוד ב־1923 – השתייכו לאחדות־העבודה. לאחר האיחוד עם 'חבורת העמק' התגבש עין־חרוד יותר ויותר, למורת רוחו של לביא, כ'קיבוץ ארצי' (כלומר, כיחידה כלכלית־חברתית המקיפה נקודות יישוב אחדות), שממנו יצא הקיבוץ המאוחד.

הנהגת המפלגה לא התנגדה - ב־1927, בשפלו של משבר העלייה הרביעית - להפיכת עין־חרוד לקיבוץ ארצי ולייסוד הקיבוץ המאוחד, שהחל דרכו כגוף החלוצי המרכזי העומד לרשות הנהגת אחדות־העבודה וההסתדרות הכללית למשימות המרכזיות של התקופה, ועם זה בעל יוזמה משלו הן בתחום הכלכלי והן בתחום התנועתי.¹ המחלוקת שהחריפה בין לביא וחבריו לבין טבנקין וחבריו, בין ה'משקיסטים' לבין התומכים בקיבוץ ארצי, נחשבה אפוא כמחלוקת עין־חרודית פנימית.

עימות זה בין לביא לטבנקין נבע מתפיסה שונה של החלוציות והקיבוץ. לביא התרכז בעין־חרוד כדי לבנותו, כמשק גדול ומתרחב בהדרגה, לפי מידת הרחבת אמצעי הייצור במקום. הוא עצמו וחברי עין־חרוד הקרובים לו, ביניהם אנשי רוח כדוד מלץ, יצאו יום־יום, בהתמדה, לעבוד בחקלאות ולחיות חיי יצירה בלתי אמצעיים. לביא שקע ראשו ורובו בעיבוד אדמת עין־חרוד ובתכנון החקלאות והמלאכה. הוא שאף להפוך את עין־חרוד למשק יציב, הנושא עצמו מבחינה כלכלית ומספק לחבריו רמת חיים סבירה ורמת תרבות וחינוך נאותים, באמצעות עבודה בענפי החקלאות והחרושת. את חברי עין־חרוד רצה לראות לא כעסקנים ארגוניים של תנועה ארצית אלא כחיים ועובדים במשק. 'מה טובים החיים ליד יצירת החיים', קבע לביא, והתכוון להינטעות הגבר והאשה, היוצרים משפחה, משק וחברה, במקום מסוים, במקרה זה - בעמק.²

בעוד שלביא התחיה בחיק הטבע - טבנקין פרח ממגע עם התנועה הכללית, ובמיוחד עם הנוער בחוץ־לארץ. אחד המפעלים הגדולים של טבנקין וחבריו מעין־חרוד היה הרחבתה וביסוסה של תנועת 'החלוץ', בעיקר בפולין ולאחר מכן גם בגרמניה ובשאר ארצות אירופה המרכזית והמזרחית. ב־1925 יצא טבנקין עם משלחת גדולה לפולין ויחד עמו, לפניו ואחריו, יצאו חברים מרכזיים נוספים מעין־חרוד. הכשרונות והלהט של חבורה מרכזית זו פתחו אופקים חדשים לקיבוץ המאוחד. פעילותה הבטיחה מילואים למשקים, כולל עין־חרוד עצמו, והרחבת הקיבוץ המאוחד בפלוגות וביישובים חדשים. ה'מצמצמים', ה'משקיסטים', חששו דווקא מאותה תנופה שהפכה חלק חשוב מחברי עין־חרוד לעסקנים ציבוריים של התנועה הכללית, למרות שהקיבוץ עצמו התפתח במידה רבה הודות ליוזמה ולתנופה של טבנקין ושל חבריו ב'החלוץ'.³ ה'מצמצמים' ראו בכך פוליטיזציה מקפת של הקיבוץ הארצי עין־חרוד, שהפך אחר־כך לקיבוץ המאוחד. הקיבוץ המאוחד עסק, במקביל למפלגה ולהסתדרות, בכל ענפי הפעולה - חינוך נוער בארץ ובחו"ל והתגייסות מיוחדת למשימות בכל קצוות הארץ, מהפלוגות במושבות ועד 'ההגנה', המשטרה ועוד. ה'משקיסטים' טענו שאנשי החבורה המרכזית ליד טבנקין מתנתקים מהעבודה ומטילים את פרנסת משפחותיהם על המשק.

1. ה' ניר, 'עין־חרוד-הקיבוץ המאוחד: המשכיות ושינוי', הקיבוץ, במה בינתחומית לחקר החברה הקיבוצית, 5, תל־אביב תשל"ט, עמ' 35-66.
2. ש' לביא, מגילתי בעין־חרוד, תל־אביב תש"ז, עמ' 127-129.
3. ב' כנרי, לשאת את עמם, תל־אביב 1989, עמ' 55.

הקרע בעין-חרוד

לביא וחבריו התנגדו להקמת הקיבוץ המאוחד וביקשו מהמפלגה להתערב נגד המהלך. מנהיגי המפלגה התערבו, אבל לא דווקא לטובת לביא וחבריו. הנהגת אחדות-העבודה דאז תמכה בהקמת הקיבוץ המאוחד ב־1927, למרות הסתייגויות מריכוזיותו.⁴ התביעה מהמפלגה ומההסתדרות ליטול אחריות על התפתחותו של הקיבוץ תחזור ותאפיין את ה'משקיסטים' בפילוג עין-חרוד ב־1951-1954.

דפוסי ההתנגשות בין הצדדים, כפי שהוטבעו מלכתחילה

בשנת 1927, בדיונים על תביעתם של לביא וחבריו להוציא את עין-חרוד ממסגרת הקיבוץ המאוחד, הופיעו כבר כל אופני הפעולה והמונחים שיאפיינו את הפילוג בעתיד. טבנקין לא ייחס ערך רב למשא ומתן עם לביא וחבריו. הוא העריך שהם יסתגלו לעובדה שעין-חרוד נמצא בקיבוץ המאוחד, לאחר שייואשו מרצונם להוציא את חברי הקיבוץ המאוחד מעין-חרוד. לא הפשרה, אלא היאוש של לביא וחבריו הוא שיביא את השלום, קבע טבנקין.⁵ לביא, דורסיני, סבוראי וחבריהם הטילו על ההנהגה הפוליטית את מלוא האחריות להכרעה סופית ובלעדית בענייני עין-חרוד ולאכיפתה. סבוראי קבע שאם אין אפשרות להגיע לפשרה, יש לחזור אל 'שולחינו', כלומר אל המפלגה וההסתדרות. גם טבנקין, לויטה וחבריהם שטחו את עצומותיהם בפני ההסתדרות והמפלגה, אבל לא רצו בהם כפוסק אחרון. ללביא ולחבריו היה רוב במשק, אבל יצחק טבנקין וחבריו טענו שהרוב קטן ולמעשה בנוי המשק משני מחנות שווים.⁶

סבוראי הטיל לפתחם של המנהיגים את היאוש האוכל את לבם של מייסדי עין-חרוד, שאחדים מהם כבר עזבו ויש מהם שעוד יעזבו. לדבריו, המצב המשקי יחד עם המסירות לעבודה ירדו פלאים. בצד הטלת האחריות על הוועדה של מנהיגי המפלגה לעין-חרוד, ניסה סבוראי גם להכתיב להם את הפתרון:

הגזרה שתצא מפיכם צריכה להיות זו: על הודעה רשמית בדבר ניתוק או אי-קיום של קשרים עם הקיבוץ - אין מחליטים לא בהן ולא בלאו. ולעומת זאת הקיבוץ מודיע כי עד החלטה חדשה של הוועה"פ [של ההסתדרות] אינם קיימים דה פקטו כל קשרים בין המשק והקיבוץ ... שתי התביעות האלו ... צריכות להיות גזירות שיש להוציאן לפועל, להטילן בכל כוח האוטוריטה בלי כל ויתור. ההחלטה אינה צריכה להמסר לשום ערעור וצריכה להיות כולה על אחריות הוועה"פ.⁷

דווקא משום שלביא וחבריו ראו את עין-חרוד כסובְּרָנִי וסירבו לכפוף אותו לארגון

4. אניטה שפירא, ברל, תל-אביב 1980, עמ' 429; א' אופיר, הקיבוץ בתנועת העבודה, תל-אביב 1973, עמ' 86; ל' לויטה, בעין-חרוד לרגלי הגלבווע, תל-אביב 1983, עמ' 169-168.
5. לויטה, שם, עמ' 157.
6. שם, עמ' 165.
7. שמואל סבוראי לברל ולהרצפלד ולבן-גוריון, 26.5.27, אה"ע, ברל 104/4/2/2.

קיבוצי ארצי ריכוזי,⁸ הם הותירו את התחום הפוליטי, כלומר גם את ההתדיינות בינם לבין יריביהם, בסמכות המפלגה וההסתדרות.

בן-גוריון ביטא את חרדתו מפני השנאה והקנאות של שני הצדדים והציע לחלק את עין-חרוד לשניים על-פי המחנות שבו, אך לביא וחבריו דחו את הצעתו בשתי ידיים.⁹ באותה תקיפות דחה טבנקין את הצעת ברל שהקיבוץ המאוחד ייצא מעין-חרוד.¹⁰ סבוראי וחבריו התאכזבו קשות מפסיקת המפלגה וההסתדרות, שאפשרה לחברים בקיבוץ המאוחד שאינם חברי קיבוץ עין-חרוד להמשיך במעמד זה ולכוון לפיו את תשלום המסים ויתר חובות המשק, אבל השאירה את עין-חרוד כבירת הקיבוץ המאוחד.¹¹

דפוסי המאבק בעד הקמת הקיבוץ המאוחד ונגדה דמו למה שיתחולל בתקופת הפילוג גם מבחינת המחלוקת הסמויה בתוך מחנהו של טבנקין. אולי לא היה זה מקרה שהאיש שהיה נטוע ביותר בעבודת המשק בעין-חרוד ושהתמיד לעבוד עשרות בשנים כפלח - לובה לויטה - הוא שתבע, כפי שיתבע שוב כעבור מחצית יובל שנים, למתן את הסכסוך במשק. לויטה ביקר את חבריו, טבנקין ואחרים, על אי-נכונותם להסכים לפשרה, שלפיה לביא וחבריו בעין-חרוד לא ישתייכו לקיבוץ המאוחד.¹² לביא היה מוכן רק לתכתיב של ההסתדרות ולא להחלטה שתתקבל באסיפה הכללית, אבל קיבל את הכרעת המפלגה. אחד מחבריו אמר: 'הועדה אינה מביאה לנו כלום. לא אוכל להימצא כאן, כל עוד יסתובבו במשק אנשים הולכי בטל ואני אצטרך לעבוד בשבילם'. ואילו טבנקין התנבא שה'אופוזיציה' תתפורר, וצדק (אני מכנה כאן בשם 'אופוזיציה' את מתנגדי דרכו של טבנקין, אף שהם היו רוב במשק עין-חרוד). ב-1928, כשנה לאחר הקמת הקיבוץ המאוחד, עזבו ארבעים איש מהאופוזיציה את עין-חרוד וייסדו לאחר מכן את כפר-וייתקין. כאשר יתחולל הפילוג בשנות החמישים יקוו אנשי הקיבוץ המאוחד לחזרה על אותו תסריט ויכללו בו גם את הסיוע שהגיש הקיבוץ המאוחד לעין-חרוד, כשהעביר אליו חברים מהפלוגות בעת משבר קשה שעבר אז על הקיבוץ המאוחד כולו.¹³ במהלך הקמת הקיבוץ המאוחד התקבלה גם החלטה שכדי להצטרף לארגון ארצי דרוש רוב של 75%, אך כדי לצאת מארגון קיבוצי דרוש רוב פשוט בלבד.¹⁴ למרות המחלוקת התפתח המשק יפה מבחינה משקית וחברתית. עין-חרוד הוסיף למשקו החקלאי המשגשג גם נגרייה ומסגרייה גדולות.¹⁵ עסקני הקיבוץ המאוחד

8. ה' ניר, הקיבוץ והחברה, ירושלים 1984, עמ' 84.

9. ש' לביא, מגילתי בעין-חרוד, עמ' 253.

10. ל' לויטה, בעין-חרוד לרגלי הגלבוש, עמ' 171.

11. מכתבי דורוסינסקי וסבוראי לחברי הוועדה ההסתדרותית מ-26 במאי 1927 ומכ"ו סיוון תרפ"ז, אה"ע ברל 104/4/2/11.

12. ל' לויטה, בעין-חרוד לרגלי הגלבוש, עמ' 168, 175.

13. ה' ניר, הקיבוץ והחברה, עמ' 202.

14. שם, עמ' 87.

15. 'אסף, 'הסכסוך הפוליטי בקיבוץ המאוחד', עבודה לתואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת תל-אביב 1987.

המשיכו לדקור עיניהם של חברי עין־חרוד שלא היו חברי הקיבוץ המאוחד, אבל מצד שני תרמה התנופה של מנהיגי הקיבוץ המאוחד להבאת השלמות של נוער שחיזקו את הקיבוץ.

שנות השלושים – מתנגדי טבנקין בעין־חרוד מתחברים אל מתנגדיו בקיבוץ המאוחד

בשנות השלושים ניטש מאבק בין ברל כצנלסון, שביקש לאחד את הקיבוץ המאוחד עם חבר הקבוצות, לבין טבנקין וחבריו, שהתנגדו לאיחוד.¹⁶ במהלך המאבק גברה הזיקה האידיאולוגית של טבנקין וחבריו לברית־המועצות, שברל הסתייג ממנה. לביא וחבריו תמכו בברל, ובלט ביניהם דוד מלץ. בוועידת יגור ב־1936 הוא התייצב באומץ לצד אליעזר לבנה (ליבנשטיין), שהוקיע את ברית־המועצות ואת הקיבוץ המאוחד על ריכוזיות וטוטליטריות. יצחק בן־אהרון מיהר להוקיע את לבנה. מלץ השיב לבן־אהרון שלבנה איננו היחיד המקשר את הערצת רוסיה בקיבוץ המאוחד עם סגנון ההוקעה וההכתמה של חברים שנוקטת מזכירות הקיבוץ המאוחד, רק משום שהם מעזים להשמיע דעות אחרות מדעותיה. השפעתה של ברית־המועצות הטוטליטרית ניכרת בשיטות של כפיית הר כגיגית על חברי הקיבוץ, אמר.¹⁷

באותן שנים יצא מלץ נגד ה'מרות' של הנהגת הקיבוץ המאוחד, הממונה כביכול על החלוציות של החברים ושומרת עליהם מפני סטיות. עוד תבע לבדוק שוב ושוב את סדרי החיים בקיבוץ, כגון הלינה בבתי הילדים, הקורעת את הילדים הרכים מאמותיהם. בכל אלה היה בעצה אחת עם ברל.¹⁸ בוועידת נען ביולי 1939, שהוקדשה לתביעת האיחוד של הקיבוץ עם חבר הקבוצות, השתררה מתיחות קשה בקרב טבנקין וחבריו, משום שתומכי האיחוד זכו לרוב במשקי הקיבוץ המאוחד, נגד הנהגתם. דוד מלץ העז לחשוף את קשיי היום־יום בקיבוץ מעל במת הוועידה וטען שהתחשבות במציאות אינה חולשה. טבנקין תקף אותו על 'הזדקנות ועייפות ומרירות' והציגו כמי שלוקה ב'לא אהבה לצורת חיינו'.¹⁹ מגינויים אלה לדוד מלץ, שחי ועבד יום־יום בעין־חרוד, בהקדישו רק את הפנאי המועט שלו לכתיבה, צמח המושג 'עייפים' ככינוי ללביא, למלץ ולחבורתם בעין־חרוד. הכינוי הזה ימלא תפקיד בפילוג עין־חרוד בשנות החמישים. למרות הרוב למאחדים בוועידת נען הטיל טבנקין וטו על המשך המהלכים לאיחוד. כשלון האיחוד היווה את אחת הסיבות להתפלגות מפא"י, תהליך שהסתיים ב־1944.

16. א' שפירא, ברל, הפרקים 'פרשת המרכז לנוער' ו'ערעורים על המצב הקיים'.
17. המועצה הי"א של הקיבוץ המאוחד: יגור 1936, עין־חרוד 1937, עמ' 117-118.
18. מ' אביזוהר, בראי סדוק, תל־אביב-קריית שדה־בוקר 1990, עמ' 226-227.
19. המועצה הי"ב של הקיבוץ המאוחד בנען: 14-12 ביולי 1939, עין־חרוד [ללא שנת הוצאה], עמ' 127.

שנות הארבעים – עין־חרוד לומד לחיות עם פילוג פוליטי

במהלך הקרע במפא"י בין סיעה ב' בראשות טבנקין וחבריו, שהיתה מיעוט במפלגה, לבין הרוב בהנהגת ברל כצנלסון ובן־גוריון, הביטו לביא וחבריו בחברי הצמרת כנטולי אשליות על שוגים באשליות, שעוד נפלו על צווארי טבנקין ובכו בניסיון למנוע את הפילוג.²⁰

עם פילוג מפא"י ב־1944 הוחרפו היחסים בין שני הפלגים בעין־חרוד ובקיבוץ המאוחד כולו. סיעה ב', שלאחר הפילוג נקראה התנועה־לאחדות־העבודה, התאחדה ב־1946 עם פועלי־ציון־שמאל. לביא וחבריו היו ערים, יחד עם הנהגתם,²¹ להשמאלה הגוברת של חבריהם למשק, אך יותר משהפריעה להם שמאליותם הפריעה התנשאותם: 'מחנכים את הנוער לכך שיש מישהו שהוא יותר מהפכני ויש מישהו שהוא פחות מהפכני. והמישהו המהפכני יותר הוא אצלנו'.²² ברל הגדיר זאת 'ליקוי פסיכולוגי', תאוות שלטון של מיעוט המחשיב עצמו יותר מהפכני, יותר חלוצי, מאשר הרוב במפלגה.²³

למרות אלה הצליח קיבוץ עין־חרוד לשמור על אחדות המשק, תוך חלוקת תפקידים ואיזון עדין בין שני הפלגים,²⁴ אבל היסוד שהדריך את מנוחתם של חברי מפא"י היה המשיכה של הנוער שלהם לצד של התנועה־לאחדות־העבודה. משיכה זו היתה מורכבת משני יסודות: הפלמ"ח וההילה של ברית־המועצות לאחר מלחמת העולם השנייה. שני אלה הזינו את ההתנשאות הגוברת של חניכי טבנקין כמהפכניים וחלוציים יותר מהמפא"יניקים.²⁵

שלהי שנות הארבעים – לקראת פילוג

בינואר 1948 הקימה התנועה־לאחדות־העבודה־פועלי־ציון יחד עם מפלגת־פועלים־השומר־הצעיר את מפלגת־הפועלים־המאוחדת (מפ"ם), שהיתה היריבה העיקרית של מפא"י בתנועת הפועלים.

עם קום המדינה היה למפא"י רוב יציב בעין־חרוד, ואילו בעד מפ"ם הצביע מיעוט גדול. במהלך השנים 1948–1949 גבר המתח הפוליטי בין מפא"י למפ"ם. המשברים של פירוק הפלמ"ח, השמאלה גוברת במפ"ם ואי כניסתה לקואליציה בראשית 1949,

20. דורסיני לביא, 13.1.43, ארכיון עין־חרוד־איחוד [להלן: אע"א].
21. לגבי ברל ומאבקו בהשמאלת הנוער בקיבוץ המאוחד ראה א' שפירא, ברל; וכן מ' אביזוהר, בראי סדוק, עמ' 284 למשל.
22. דוד מלץ בכינוס אפיקים, 16-17.10.42, חוברת הכינוס, עמ' 5.
23. חוברת כנס סיעה ב', 24.7.43, דברי מנחם דורמן; וראה גם ספר ועידת מפלגת פועלי ארץ־ישראל בכפר ויתקין, נובמבר 1942, עמ' 166.
24. 'אסף', 'הסכסוך הפוליטי בקיבוץ המאוחד', עבודה לתואר דוקטור, אוניברסיטת תל־אביב 1987, עמ' 397.
25. אייל כפכפי, אמת או אמונה? טבנקין מחנך חלוצים, ירושלים 1992.

השפיעו גם על האקלים האידיאולוגי-פוליטי בעין-חרוד. יום מהפכת אוקטובר נחוג וההשפעה הרוחנית של רוסיה הסובייטית החרידה את חברי מפא"י. 45 מבני החברים במפא"י הצטרפו למפ"ם, וחברי מפא"י ראו זאת כהשתמדות של בניהם. חיים שפרוני, המחנך שסבל אישית ומשפחתית מהשמאלת הבנים, ניסה להדיח מתפקיד המחנך את מנחם אורן מתל-יוסף, שהיווה לדעתו גורם לכך ש'כל הילדים שלנו, מחזור אחרי מחזור, עוברים למפ"ם'.²⁶ שלמה לביא הגדיר את הטרגדיה של ההורים כגורם העיקרי לפילוג המשק:

לא ניתן עוד להוליך את ילדינו למולך איום זה ... עד מה צדקנו בהחלטתנו להפרד מהעדה הרעה הזאת. ... גורל האבות והאמהות אשר בניהם עזבו קני משפחתם להסתפח אל מחנה רוקדי 'מה יפית' [הקיבוץ המאוחד, הדוגלים ב] הזדהות ללא תנאי ... גם בנינו עונים אמן להזדהות זו ... למדום להאמין שעריצות ... היא סוציאליזם, דכוי כל דעה מצפונית - היא קדמה. הכנעת עמים עד דכא - היא שחרור ... מכאן נפרץ התהום העמוק בינינו לבין שותפינו הקודמים ... להם עין-חרוד היא מוסקבה, לנו - ירושלים.²⁷

חברי מפא"י הצליחו להחדיר חבר צעיר ומוכשר, חגי אדר, שמינויו לריכוז חברת הילדים ב-1949 בלם את ההשמאלה בכיתות הגבוהות של בית הספר.²⁸ באותה שנה נעשו מאמצים לשמור על איזון בין הפלגים בניסיון להרכיב מזכירות מעורבת חדשה, אבל הצדדים בעין-חרוד לא הגיעו לבחירת המוסדות.²⁹

שנות החמישים - הפילוג

ההצעה הראשונה של מפא"י: שתי חברות במשק אחד

הקיבוץ המאוחד כולו התפלג, בקיץ 1951, מסיבות ארגוניות ואידיאולוגיות, ל'קיבוץ המאוחד' ול'איחוד הקיבוצים' [לאחר מכן - 'איחוד הקבוצות והקיבוצים'] ובקיצור: 'האיחוד' ו'המאוחד'. הרקע לפילוג היה החרפת היחסים בין שתי מפלגות הפועלים הגדולות: מפא"י, מפלגת השלטון, ומפ"ם, מפלגת האופוזיציה, שכאמור, השמאילה מאוד. בעין-חרוד היה רוב של חברי מפא"י, והם הציעו לשמור על שלמות המשק למרות השתייכות חבריו לתנועות נפרדות.³⁰ פירוש ההצעה היה שמשק עין-חרוד

26. פרוטוקולים של פגישות מורים בבית הספר בעין-חרוד, ארכיון חבר הקבוצות, 1/420 [להלן: אה"ק]; פרוטוקול הנהלת המרכז לחינוך של זרם העובדים 20-21.9.51, אה"ע, 215/4/17.

27. קטע משבועון מפא"י הפועל הצעיר, 16.9.52, מתוך מאמרו של לביא, ארכיון הקיבוץ המאוחד [להלן: אק"מ] 15/לביא.

28. עדות ניר דורסיני, מולדת, 23.12.91.

29. יומני עין-חרוד, 15.6.51, 3.8.51, ארכיון עין-חרוד-מאוחד [להלן: אע"מ].

30. פרוטוקול מזכירות האיחוד, 12.7.51, 8.8.51, אה"ק; פרוטוקול אסיפות עין-חרוד-מאוחד, 18.8.51, אע"מ.

יפרוש מ'המאוחד' ולא ייכנס ל'האיחוד'. שלמה לביא פסק פסוקו: 'האם הנאמנה לא הסכימה למלה גזורו'.³¹

מתנגדיהם לא יכלו להעלות בדעתם אפשרות שעין-חרוד ייצא מהקיבוץ המאוחד. 'כשם שבטירת צבי לא יכול להיות ויכוח על עזיבת דרך הדת כך כאן לא יכול להיות ויכוח על עזיבת הקיבוץ המאוחד', הכריזו ואיימו בפילוג מלווה ב'גיהנום' במשק.³² לפי גירסת מתנגדי הרוב - עין-חרוד שייך לקיבוץ המאוחד, כחלק בלתי נפרד מ'קומונה ארצית של פועלים', ורוב או מיעוט במשק עצמו הם מקריים וזמניים. לובה לויטה נטה לקבל את הצעתם של חברי מפא"י להסדר בעניין עין-חרוד, המכוון למנוע את פילוג המשק, אך הצעותיו לא זכו לכל התייחסות או לדיון.³³ חברי 'המאוחד' סירבו להתפקד כאשר הוחלט באסיפת המשק על משאל חברים ב-16.8.51,³⁴ ומאו פסקו להתקיים אסיפות משותפות בעין-חרוד.

בעיני אנשי מפא"י היה הקיבוץ המאוחד, שהנהגתו השתייכה למפ"ם האופוזיציונית, בבחינת תנועה מתנגדת למדינה ונוטה שמאלה עד כדי שעבוד רוחני לקומוניזם הסובייטי. ואילו בעיני חברי הקיבוץ המאוחד נחשבו חברי מפא"י לפחות חלוציים, פחות מעמדיים ופחות לאומיים מהם: 'אנו כוחות העתיד והם כוחות מתנוונים'.³⁵ תחושתם של חברי הקיבוץ המאוחד שהעתיד שייך להם התבססה למעשה על המציאות הטראגית של קרע בין בנים להורים, שכן רוב בני הדור הצעיר, ובמיוחד 45 חברי משק מבניהם של ותיקי מפא"י, היו חסידים קנאים של הקיבוץ המאוחד ומפ"ם.³⁶ השתייכות רוב בני הדור הצעיר לקיבוץ המאוחד, שביניהם כמה פלמ"חאים בולטים³⁷ ובראשם יוסף טבנקין, בנו של יצחק, קבעה את האסטרטגיה והטקטיקה של אותו צד בעין-חרוד: מאבק התשה נגד חברי מפא"י, שרבים מהם היו הוריהם של המתישים. הם התכוונו לפלג בפועל את המשק, להכניס עולים כדי לגדול במספר, תוך סירוב לכל מפקד. כדי להתחזק הם חידשו בעין-חרוד את פעולת הסמינר המשקי של כלל הקיבוץ המאוחד, כאילו לא אירע כלל פילוג במשק. ההנחה היתה שהצד

31. פרוטוקול אסיפת עין-חרוד, 14.9.51, אע"א.
32. פרוטוקול אסיפת עין-חרוד, 22.7.51. פרוטוקול אסיפת נוער בעין-חרוד, יומן עין-חרוד-איחוד, 17.12.51. אע"א; יומן לובה לויטה, 2.7.51, 14.7.51, אק"מ 15/לויטה; פרוטוקול מזכירות האיחוד, 12.7.51, אח"ק.
33. השווה יומן לויטה מתאריכים רבים במהלך יוני, יולי ואוגוסט 1951 למכתב ראובן כהן אל משה קליגר, 1.8.51, אק"מ 15/קליגר.
34. במשאל קודם בעין-חרוד הושג רוב של יותר מ-60% חברים למפא"י, על-פי חוזר של מזכירות איחוד הקבוצות והקיבוצים, 17.6.51, אח"ק, 226/10, חולדה; השווה פרוטוקול אסיפת עין-חרוד, 21.6.51, אע"א; השווה מכתבו של א' ברנד למזכירות הקיבוץ המאוחד [להלן: מזה"ק], 23.8.51, אע"מ.
35. גילויי דעת ופרסומים של חברי הקיבוץ המאוחד בעין-חרוד, 2.7.51, 15.7.51, 18.8.51, 18.9.51, וכן תשובת חברי מפא"י לחלק מטענותיהם, אע"א 18/17, 21/18.
36. פרוטוקול מזה"ק, 9.10.51, אק"מ 39/א8/ב1.
37. מבחינה זו מעניין קטע מיומן בן-גוריון, 20.9.51, העוסק בארגו נשק בידי צעירי עין-חרוד, אב"ג.

הקרע בעין־חרוד

השני, הוותיק והבוגר יותר, הלא־פלמ"חאי, יותש במאבק, יתפורר ויאלץ להיכנע.³⁸

חברי מפא"י הבינו מיד שמתנהלת נגדם מלחמת התשה.³⁹ הם לא נכנעו למיעוט הקנאי והאמינו שהפעם יצליחו במאבקם, הן משום שסמכו על התקדים שהמשק נשאר בידי הרוב (חברי מיעוטים גדולים שהיו אנשי מפא"י יצאו ממשקיהם ובנו משקים שכנים), והן משום שהאמינו כי הפעם, שלא כמו ב־1927 הסתמכות על המפלגה תצליח, ובמידת הצורך תפעל מפא"י, השליטה במדינה ובהסתדרות, לעזרת הרוב מול חברי מפ"ם האופוזיציונית.⁴⁰

האווירה במשק נדחסה ללא נשוא עם חידושו של סמינר העבודה של הקיבוץ המאוחד בעין־חרוד, בניגוד לרצון הרוב במשק ועל חשבוננו. הגברים הצעירים ממשקי הקיבוץ המאוחד שלמדו ריכוז משק היו מוקד משיכה לצעירי עין־חרוד.⁴¹ כניסה של יריבים לחדר האוכל המשותף, כדי להכריע את גורל המשק, היתה הפגנת כוח שחברי מפא"י הודיעו שלא יסכימו לה. יוסף טבנקין וחבריו הציבו משמרות סביב חברי הסמינר,⁴² אך חברי מפא"י הפכו את השולחנות עמוסי המזון על יושביהם. המכות והמהומה גרמו לפיזור זמני של הסמינר, והוא כונס שנית רק לאחר שחדר האוכל חולק לשני חלקים נפרדים.⁴³

'קן ה־38' באמצע חדר האוכל

משה אגמי ואברהם כנעני מונו כוועדה לענייני חדר האוכל בעין־חרוד מטעם המרכז החקלאי של ההסתדרות הכללית והכריעו על חלוקתו. עקב סירובם של אנשי הקיבוץ המאוחד להתפקד, נותרה ספירת כרטיסי המזון של תקופת הקיצוב כעדות יחידה לרוב ולמיעוט בעין־חרוד. אנשי 'האיחוד' חששו ש'צירוף כרטיסי מזון של אנשים כפויים עלינו לרשימת התושבים המוסכמים בעין־חרוד יהיה המספר המוסמך היחידי המציין את יחסי הכוחות בעין־חרוד'.⁴⁴ הוועדה לא נענתה לתביעות 'האיחוד' ליותר מקום

38. 'בעקבות הברור', קונטרס, ב (תשי"א); יומן לויטה, 25.9.51, אק"מ 15/לויטה; פרוטוקול אסיפת עין־חרוד־מאוחד, 1.9.51, פרוטוקול מזכירות עין־חרוד־מאוחד, 6-7.9.51, אע"מ; פרוטוקול אסיפת עין־חרוד־איחוד, 8.9.51, 14.8.51, 27.8.51, אע"א.

39. פרוטוקול ועדת המיעוטים באיחוד, 27.9.51, אח"ק; מזכירות עין־חרוד־איחוד ל'איחוד', 7.5.52, אע"א 18/17; קטעים מפרוטוקול המועצה החקלאית הנ"ג, אוקטובר 1952, אע"א; ד' מלץ, 'על נישול ועל סטייה', דבר, 6.2.52.

40. פרוטוקול אסיפת עין־חרוד־איחוד 27.9.51, אע"א; פרוטוקול ועדת המיעוטים במזכירות האיחוד, 27.9.51, אח"ק.

41. עדות חסויה מעין חרוד; דוד מלץ, פרוטוקול הוועדה המדינית של מפא"י, 13.7.53, ארכיון מפא"י 26/53.

42. יומן לויטה, 21.11.51, 29.11.51, אק"מ 15/לויטה; י' פינטל למערכת דבר; עלון אינפורמטיבי של עין־חרוד־איחוד, 21.11.51, אע"א 7/17; תכנית המבצע של הכנסת חברי הסמינריון לחדר האוכל, 1.9.51, אע"א 21/18.

43. מכתב ניר דורסיני למחברת, 28.12.91.

44. יוסף גורן לישראל גורי, 23.2.53, אה"ע 208/4/7324.

בחדר האוכל, ובכלל פסקה כי על שני הצדדים להגיע להסכמה ביניהם על בישול, מצרכים ואפילו על הסיסמאות לקישוט חדר האוכל בחול ובמועד.⁴⁵ עניין הקישוט, התמונות והסיסמאות, היה רגיש. הפילוג של הקיבוץ המאוחד כולו ועין-חרוד בתוכו נערך בתקופת השיא של המלחמה הקרה בעולם והקיבוץ המאוחד נטה אז, כמו חלק ממפ"ם, לראות בגוש המזרחי את 'עולם המחר' שלאורו תצמד כל האנושות. השביל בחדר האוכל של עין-חרוד, שהפריד בין המחנות הנצים, זכה לכינוי 'קו ה-38' על פי קו הגבול בין קוריאה הצפונית לדרומית.⁴⁶

ממש כאשר התחוללו ההתכתשויות על חדר האוכל בעין-חרוד התנהל מאבק הימאים בצי הסוחר הישראלי נגד מפא"י, השליטה בהסתדרות הכללית ובממשלה. תרומתם של חברי 'המאוחד' בעין-חרוד לימאים השובתים לא נפקדה מזרם התרומות מיישובי הקיבוץ המאוחד.⁴⁷ חבריהם לקיבוץ המאוחד סייעו בגופם לימאים, בהפגנות בערים ובנמל.

בנובמבר 1951 ראתה הנהגת מפא"י את המאבק על עין-חרוד כחלק מהסכנה של השתלטות ה'קומאינפורם', פעם בדמות הימאים המנסים להשתלט על הצי, ופעם בדמות פלוגות של חברי הקיבוץ המאוחד הבאים להשליט את רצון טבנקין בכוח הזרוע. 'הקומוניסטים למיניהם השיגו פה שבמדינה הזאת המשטרה מקבלת מכות ולא נותנת', הסביר לבנה והציע להפעיל את כוח המדינה בעין-חרוד, כפי שהציעו לביא ובן-גוריון. בן-גוריון כינה את חברי 'המאוחד' בעין-חרוד 'יבסקציה'.⁴⁸ לאחר שמשטרת ישראל, בפקודתו הישירה של בן-גוריון,⁴⁹ הורידה בכוח את הימאים השובתים מאניותיהם, התעודדו חברי מפא"י בעין-חרוד וביתר משקי המריבה בקיבוץ המאוחד.

תכנית מפא"י היתה שהרשם הכללי של האגודות השיתופיות יבוא לסדר בחירות בעין-חרוד. הרוב יבחר בהנהלה, והמיעוט לא יוכל לקבל כסף מהבנקים או מתנובה, משום שלא תהיה לגזבר שלו זכות חתימה. בן-גוריון הציע שיחד עם הרשם הכללי יבוא גם נציג ההסתדרות, אבל אם תהיינה בעיות יפנה לביא אליו, אל בן-גוריון, שהוא עכשיו גם שר המשטרה. בן-גוריון לא הבין מדוע חבריו מתלבטים כל-כך הרבה: יבוא רשם, ייבחר ועד מקומי, ואם הוועד יחליט 'שהחוליגנים האלה הם זרים - יוציאו אותם משם'.⁵⁰

45. מסקנות הוועדה של המרכז החקלאי בשאלת פתיחת חדר האוכל בעין-חרוד, 30.11.19.51, אה"ע 208/4/7292.

46. ארץ זו היתה זירת המלחמה בין כוחות האו"ם (למעשה האמריקנים) לבין הכוחות הקומוניסטיים של קוריאה הצפונית וסין העממית.

47. יומן לובה לויטה, 27.11.51, אק"מ 15/לויטה.

48. יבסקציה - הסקציה היהודית במפלגה הקומוניסטית הסובייטית, שהצטיינה במלחמה נגד השפה העברית, התרבות העברית והציונות.

49. בן-גוריון ניהל בעצמו את כל העניינים הקשורים בשביתה. ראה, למשל, מ' מרגלית למשרד ראש הממשלה ומסמכים אחרים, 14.12.51, ג"מ 5821/5541.

50. פרוטוקול של הוועדה המדינית של מפא"י, 23.11.51, ארכיון מפא"י 26/51.

סמיכות הפרשיות בלטה גם בדיון על הימאים. כיוון שמפ"ם והקומוניסטים סייעו לשובתים והפגינו לטובתם, הסביר בן־גוריון לצמרת מפא"י ש'הבאת הקיבוצים זהו אולי הדבר החמור ביותר'. לדעתו היתה סכנת מפ"ם גדולה מזו של יוצאי אצ"ל, משום כוחה הארגוני, מיקומם הגיאוגרפי של יישוביה ומסירות חבריה למנהיגותם. כמו־כן טען שזכויות העבר של מנהיגיה במישור הלאומי והחלוצי אינן ערובה לכך שהם אינם בגדר סכנה לאומית בהווה: 'אין הם לא חירות ולא אצ"ל אלא גרועים מהם. יש מאחוריהם כוחות ומשקים והרבה כוח חלוצי ... סנה הפך פתאום למשחרר המולדת. ואלקינד לא היה פעם חלוץ...? וריפטין לא היה פעם ציוני חלוצי?'.⁵¹ שבירת השביתה בכליו של השלטון, לרבות גיוס הימאים לצבא והורדתם מאניותיהם בכוח המשטרה, עוררה חששות כבדים בקרב חברי עין־חרוד ממפ"ם.⁵² בקרב חברי מפא"י בקיבוץ המאוחד, לעומת זאת, היתה הזדהות עם שבירת שביתה הימאים, וגברו אצלם תקוות להכרעה בעזרת אמצעי הכפייה של המדינה וההסתדרות,⁵³ שכן למעשה, למרות שבית המשפט פסק שהפעולה האלימה של המשטרה נגד הימאים היתה בלתי חוקית,⁵⁴ בנימוק שהשוטרים פרצו שלא כדין לאנייה ששימשה כביתם של הימאים, בשתי המפלגות האמינו שהמציאות לא נחתכה על־פי החוק, אלא בשימוש של מפא"י במשטרה ובכוחה של ההסתדרות למנוע עבודה מדורשיה.⁵⁵ בפרשת עין־חרוד, לעומת־זאת, היתה למפ"ם סיבה טובה לחשוש גם מן החוק. ובן־גוריון, לפחות כאן, אכן תבע להפעיל את החוק.

ההכרעה בסכסוך הימאים לא השפיעה למעשה על המתרחש בעין־חרוד. מריבות על כמויות האוכל המוקצבות לכל צד, על מקום הבישול, על מעלית המזון ואף על השלכת האשפה הפכו למעשים שבכל יום, על חשבון רמת התזונה.⁵⁶ הסכום היה מסומן בחור אחד ל'איחוד' ובשני חורים ל'מאוחד'. יום אחד באו חברי 'האיחוד' לאכול והתברר להם כי כל הסכום מחורר בשניים. חברי 'האיחוד' לא איחרו בתגובה מאותו סוג.⁵⁷ כל אלה לא שינו את עקשנות הקיבוץ המאוחד, שסירב לבקשת הרצפלד לצאת מחדר האוכל המשותף, כדי להקטין את החיכוך ואת הסבל.⁵⁸ צעירי הקיבוץ המאוחד חתכו את כבל המעלית שבעזרתו הועלה האוכל של 'האיחוד' ממרתף המטבח,

51. שם, 28.11.51, שם. עם זאת יש לזכור שבן־גוריון לא ביטל את העמדה 'מחוץ לחירות ומק"י', שלפיה חירות ומק"י פסולות מלהשתתף בשלטון בעוד שמפ"ם לא נפסלה.
52. עדות יאיר בן ארי, 29.1.92.
53. פרוטוקול ועדת השיקום של 'האיחוד', 4.1.52, אח"ק.
54. גזר הדין של השופט שאל, 28.2.52, ג"מ 5821/5541; וראה גם: ג' ויילר, 'הגנה על הדמוקרטיה הישראלית כיצד?', בטרם, 15.5.52, עמ' 23-24.
55. צ' סגל, 'איגוד הימאים 1935-1953', עבודה לתואר מ"א, אוניברסיטת תל־אביב 1976, עמ' 186; פרוטוקול אסיפת עין־חרוד־מאוחד, בטעות כתוב 23.2.50, וצ"ל 23.2.52, אע"מ.
56. א' הרצפלד לחברי הקיבוץ המאוחד בעין־חרוד, 1.6.52, אה"ע 208/4/7292.
57. מכתב ניר דורסיני למחברת, 28.12.91.
58. יומן לויטה, 23.4.52, אק"מ 15/לויטה.

עקב סירוב חברי 'האיחוד' להרשות את הורדת האשפה של 'המאוחד' מחדר האוכל באותה מעלית. עובדי המטבח של 'האיחוד' נאלצו אפוא להעלות בעצמם את סירי הענק הרותחים ממרתף המטבח לחדר האוכל. ואילו אנשי 'המאוחד' סירבו לתיקון המעלית כל עוד לא יימצא למטבח שלהם פתרון הולם.⁵⁹ אבל גם ציבור קנאי זה לא נסחף אחר הצעתו של יוסף טבנקין לכבוש את המטבח בכוח הזרוע, בנימוק ש'יציגו אותנו כבריונים'.⁶⁰ כיוון שהקטטות נמשכו, בחדר האוכל של החברים כמו גם ברפת,⁶¹ היה לצעירי 'המאוחד' מה להשיב לוותיקים: 'הצד השני, ברובו, אינו מעוניין בקטטות: הן מפוררות אותו. לנו, לעומת זה, מוזיקה העמידה במקום אחד'. למרות הנימוקים המהפכניים דחתה אסיפת חברי עין-חרוד-מאוחד את התכניות המבצעיות לכיבוש המטבח.⁶² בקרב חלק של המחנה המפ"מי ניקרו ספקות קשים, וגם הקנאים ביותר מקרב הוותיקים הסתייגו מהמהלומות.⁶³ הם תבעו מהצעירים להפסיק את הנטייה לתגרה ולסמוך על הליכוד הרעיוני של הקיבוץ המאוחד שיגבר על חוסר המתח האידיאי שאפיין, לדעתם, את חברי מפא"י.⁶⁴

נסיונות המרכז החקלאי לפתרון הבעיה

כבר בסוף 1951 החלה ועדת המרכז החקלאי הראשונה לחפש פתרון. אחר-כך ירשה את מקומה ועדת השלושה - אברהם כנעני ממפ"ם ושלמה כנרתי ואברהם הרצפלד ממפא"י. נבחרה גם ועדה פנימית של מפא"י, שמנתה שישה חברים: ארגוב, לבון, הרצפלד, נמיר, כנרתי, און. ישראל גורי תיווך בעניינים שוטפים מטעם ההסתדרות, והצליח להגיע לתוצאות מעשיות בחלוקת הענפים. הוועדה האחרונה מטעם שתי התנועות הקיבוציות, ועדת השניים של אליעזר שושני מ'האיחוד' ושלום זק מ'המאוחד', הצליחה להגיע להסכם בין הצדדים ב-1955.

כאמור, חברי 'האיחוד' תבעו שדין המיעוט בעין-חרוד יהיה כדין המיעוט בגבעת-חיים ובגבת, שם חבריהם ממפא"י, שהיו מיעוט גדול, יצאו מהנקודה והתיישבו בשכנות קרובה אליה. לעומת זאת אנשי הקיבוץ המאוחד - הגם שכמה מהקיצוניים שבהם הציעו לחברי מפא"י לצאת - גיבשו הצעה רשמית: שני משקים שווים ונפרדים בנקודה הקיימת של עין-חרוד, על-ידי חציית המשק בקו ישר, ממערב למזרח, תוך גישה חופשית של שני הצדדים לבנייני הציבור.⁶⁵ ועדת השלושה מטעם המרכז

59. זאב דורסיני לישראל גורי, 11.4.53, אה"ע 208/4/7290.

60. פרוטוקול אסיפת עין-חרוד-מאוחד, 11.5.52, אע"מ.

61. שם, 22.5.52; תיאור של הוצאת מכונות החליבה משימוש על-ידי 'האיחוד' וגעיית הפרות הכואבות במכתב דורסיני למחברת, 28.12.91.

62. פרוטוקול אסיפת עין-חרוד-מאוחד, 23.5.52, אע"מ; עלון אינפורמטיבי, עין-חרוד-מאוחד, 23.12.51, עלון אינפורמטיבי עין-חרוד-איחוד, 7.4.52, מכתב מזכירות עין-חרוד-איחוד למזכירות 'האיחוד', 7.4.52, אע"א 8/17, 12.7.

63. יומן לויטה, 31.12.51, 7.3.52, אק"מ 15/לויטה; פרוטוקול אסיפת עין-חרוד-מאוחד, 28.1.52, אע"מ; מעריב, 21.2.52.

64. ר' כהן, פרוטוקול אסיפת עין-חרוד-מאוחד, 2.2.52, אע"מ.

65. ז' צור, הקיבוץ המאוחד ביישובה של הארץ, תל-אביב 1984, עמ' 75.

החקלאי הציעה שחברי הקיבוץ המאוחד יבנו נקודה נפרדת מעבר לכביש למולדת, כלומר בערך קילומטר אחד, מערבה מהקיבוץ. חברי מפא"י היו בטוחים שהצעת הקיבוץ המאוחד על צמידות המשקים בנקודה הקיימת נועדה לגרום לאנשי הרוב לעזוב את המקום, כך שאנשי 'המאוחד' יוכלו להמשיך לגנוב את לב ילדיהם.

בפברואר 1952 סמכה מזכירות 'האיחוד' ידיה על תביעת חברי מפא"י בעין-חרוד.⁶⁶ ביוני 1952 דומה היה שהקו העקשני-סבלני של ותיקי הקיבוץ המאוחד בעין-חרוד מצדיק עצמו. ועדה הסתדרותית פסקה לטובת הקיבוץ המאוחד ביחס לבית הדפוס עין-חרוד. היא אישרה את בעלותו של הקיבוץ המאוחד על הדפוס כרכוש התנועה, שאיננו שייך לרוב העובדים בו, שהיו חברי מפא"י. על הפועלים להסתפק בזכויותיהם כפועלים בלבד בבית הדפוס. כל נסיונות הערעור של חברי מפא"י בעין-חרוד ובתל-יוסף נכשלו.⁶⁷ הפסיקה לטובת 'המאוחד' ערערה עוד יותר את רוחם של חברי מפא"י בעין-חרוד, שהתחילו את מאבקם, כאמור לעיל, בהנחה שמפא"י תפסוק לטובתם.⁶⁸ למעשה שותק בית הדפוס בידי העובדים ממפא"י עד שוועדה נוספת, בהרכב שכלל את מזכיר ההסתדרות מרדכי נמיר, הגיעה לפשרה.⁶⁹

חברי מפא"י לא יכלו להסכים להנצחת החיכוך המתסכל ולא אבו להשתכנע מהפצרותיו של הרצפלד שאין בסיס חוקי להוציא את חברי 'המאוחד' בכוח מבתיהם במשק. בן-גוריון אף הוא לא הציע להוציא את חברי עין-חרוד ממפ"ם מבתיהם, אלא להעביר לרוב את השליטה במשאבי המשק, לאחר שהמדינה תקבע הנהלה חוקית נבחרת. 'זה הדבר היחיד שהמדינה יכולה לעשות וצריכה לעשות: לשאול את החברים מי המנהלים שלהם ואז האחרים הם גונבים ושמים אותם במאסר. אז תוכל ההנהלה ללכת למשביר ולהוציא מה שיש לה שם'.⁷⁰ במהלך הדיונים של מפא"י בספטמבר 1952 התחוללה התנגשות חזיתית בין שלמה לביא לפנחס לבון, שהיה מקורב ל'איחוד' ומעורב בדיונים על הפילוג, כחבר ועדת השישה לענייני עין-חרוד. שתיקתו הרועמת של לבון הרגיזה את לביא. הוא הטיח כלפיו: 'מדוע אתה שותק?'. לבון לא נשאר חייב: 'אני שותק, מפני שאינני רוצה להפריע לחברי עין-חרוד כי אני דוחה את הדרך המוצעת על ידכם. הדרך שאתה מציע היא דרך של גיהנום ממושך. אני נגד הגיהנום הזה ואינני רוצה בצדק המוחלט. אני מוכן להיכנע נגד כוח - ואינני מתבייש בכך - כדי לקצר את תקופת העינויים'. שום עשרות אחדות של פרות אינן שוות את העינויים של החברים ונכונות לפשרה איננה חולשה אלא סימן לשפיות.⁷¹ כיוון שבאותו זמן הציע המרכז החקלאי הצעת פשרה שדומה היה שהתקבלה על דעת 'המאוחד', הציע לבון לקבלה. חברי עין-חרוד ממפא"י הסכימו להצעות המרכז

66. פרוטוקול מזכירות 'האיחוד', 21.2.52, אה"ק.

67. תל-יוסף ועין-חרוד-איחוד לוועד הפועל של ההסתדרות, 24.6.52, אה"ע 208/4/7292. מזה"ק לועה"פ של ההסתדרות, 25.6.52, אק"מ/19/123.

68. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 27.6.52, ארכיון מפא"י 24/52.

69. החלטות ועדת השלושה לענייני דפוס, עין-חרוד, 7.1.1953, אה"ע 208/4/7573.

70. פרוטוקול הוועדה המדינית של מפא"י, 27.6.52, ארכיון מפא"י 27/52.

71. ר' כהן לוי גלר מ-6.8.52, אק"מ 15/ציולנג; פרוטוקול מזכירות מפא"י, 23-26.9.52, ארכיון מפא"י 24/52.

החקלאי בלב ולב. הרצפלד גילה אופטימיות והיה משוכנע שחברי הקיבוץ המאוחד יקבלו את ההצעה, שנמנעה מלהרחיקם לגמרי מעין-חרוד.⁷² כשנודע לו שהם דחו את ההצעות, היה קרוב לבכי.⁷³

ביולי 1952, לאחר שהמורל של חברי מפא"י ירד לשפל בגלל בית הדפוס, הסבירו מנהיגי המאבק באסיפת עין-חרוד-מאוחד שהם משהים בכוונה את חלוקת בתי הילדים, כדי למתוח את עצביהם של חברי מפא"י ולגרום לעזיבת משפחותיהם את המשק. יוסף טבנקין תבע אמון מראש במנהלי המאבק. ב'מצב מלחמה', אמר, 'לא כל דבר צריך להסביר'.⁷⁴ קשה היה להסביר, למשל, את הסכסוך על האשפה, או על בתי השימוש לבית הספר, או את אחת התגרות ש'התנהלה בין דודי קיטור לוחטים, שעמדו להתפוצץ מפני שהופסק קירור המים שלהם'. משני הצדדים היו מסתובבים לילה לילה שניים או יותר שומרים מכל צד כדי למנוע את גניבות הרכוש ההדדיות.⁷⁵

באוקטובר 1952 החליטה המועצה החקלאית הנ"ג על חלוקת עין-חרוד לפי 'קו הוואדי'. הצעה זו הציבה את נקודת 'המאוחד' צפונית לנקודת 'האיחוד', והקצתה לה חלק קטן בלבד מבנייני הנקודה הקיימת, בטענה שתישמר לאנשי 'המאוחד' האפשרות של גישה לכמה בנייני ציבור. החלוקה הכלכלית של המשק תיעשה בהתאם למספר החברים בכל צד. חברי מפ"ם עזבו את האולם לקראת ההצבעה, אבל המועצה הסמיכה את המרכז החקלאי לבצע את ההחלטה.⁷⁶ מפ"ם הודיעה שהיא מתייצבת מאחורי חבריה בעין-חרוד: 'לא נוזו מביתנו!'.⁷⁷ רק כאשר חברי מפא"י, שהתארגנו היטב לסכל את מבצעי יריביהם, הכשילו את ה'מבצע' של המפקדה הפלמ"חאית לכיבוש שיכון הוותיקים,⁷⁸ העזו שוב המתונים יחסית בעין-חרוד-מאוחד לבקר את העובדה 'שחוג מצומצם מנהל את המלחמה'. הוויכוח הפנימי ניטש בכל עוזו. המפקד יוסף טבנקין חזר על גירסתו שניהול הקרבות תובע מפקדה מצומצמת. הפעם הוא חלק אפילו על מזכירות המשק ולא רק על האסיפה. המזכירות הציעה לנהל משא ומתן עם מפא"י על שיכון הוותיקים, בעוד שיוסף טבנקין גרס קודם כיבוש ואחר-כך משא ומתן.⁷⁹ פלישת הנפל לשיכון הוותיקים נערכה לקראת המועצה החקלאית הנ"ג ונועדה להמחיש את נחישות חברי 'המאוחד' להישאר בעין-חרוד. יוסף טבנקין טען שהשקט ששרר בעין-

72. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 16.10.52, שם.

73. על המשמר, 13.10.52.

74. פרוטוקול אסיפת עין-חרוד-מאוחד, 19.7.52, אע"מ; יומן לויטה, 18.9.52, אק"מ 15/לויטה.

75. בן משק חבר מפא"י לעורך דבר חיים שורר, התקבל ב-24.7.52, אה"ע שורר/4/104; מכתב ניר דורסיני למחברת, 28.12.91.

76. דבר, 14.10.52.

77. מצוטט בתוך: ז' צור, הקיבוץ המאוחד ביישובה של הארץ, עמ' 78.

78. מכתב ניר דורסיני למחברת, 28.12.91.

79. פרוטוקול אסיפת עין-חרוד-מאוחד, 4.10.52, אע"מ; עלון עין-חרוד-איחוד, 3.10.52, אע"א 15/17.

חרוד בזמן המועצה הוא שאפשר את ההכרעה נגד הקיבוץ המאוחד. 'לא נסוגותי מדעתי. עובדה. ההכרעה נגדנו באה לא בשעת תגרה אלא בשעת שקט'.⁸⁰ בעיני חברי מפא"י הצטייר יוספ'לה כשטן ממש, המעוות את נשמות בניהם. אחת האמהות ראתה לפניו את בנה הטוב מציית להוראות המפקד בסכסוך שיכון הוותיקים: 'ראיתי לפני את השטן, ששם את כפו על הילד שלי'. כדרך אם יהודייה שבנה השתמד היא אמרה: 'היה לי בן', חזרה ותיקנה עצמה: 'יש לי בן'.⁸¹ בעלה, אביו של הבן, ביקש מחברי הקיבוץ המאוחד להבין שהם גורמים לטרגדיות משפחתיות. אם כבר לכדו בסיסמאותיהם המסולפות את הבנים הבכורים, למה לא יניחו להורים המוכים להתרחק מבניהם המוסתים נגדם, על מנת שיוכלו לשמור את אחיהם הקטנים מפני ציד הנפשות? ההתעקשות של הקיבוץ המאוחד על המשך הצמידות וההתחככות בין שני הצדדים נראתה כמזימה קומוניסטית בעיני ההורים, שבניהם הפכו ליריביהם. הם נלחמו לא רק על עוד בית ועוד לול, אלא על נפש הדור הבא.⁸² לדידם, כוונת יריביהם בחלוקת המשק היתה לכתר אותם ולהרעיל גם את נשמות ילדיהם הצעירים,⁸³ לאחר שהפכו את אחיהם הגדולים לאויבי הוריהם ולחסידי ברית-המועצות.

מעמדו של הרצפלד התערער לגמרי במפלגתו שלו, לאחר שהרחיק לכת, לדעתם, בנכונותו לפשרות עם הקיבוץ המאוחד. בעין-חרוד-איחוד נהגו לומר שהרצפלד נמס כשהוא רואה את יוספ'לה טבנקין או את יגאל אלון, מפקדי הפלמ"ח המהוללים. ראשי 'האיחוד' לא האמינו לו יותר. כאשר הבטיח לחברי עין-גב ממפא"י שעוד קצת סבלנות מצדם תזכה אותם בבעלות בלבדית על המשק, הטיח לעומתו אריה בהיר: 'אתה לא אחראי על עין גב'.⁸⁴ הרצפלד העריך נכונה את המצב בעין-גב, ואכן שם גברו חברי מפא"י. הוא התנגד לסנקציות כלכליות נגד חברי 'המאוחד' בעין-חרוד. עם כל תסכולו לנוכח סרבנות מפ"ם, הוא התנגד בתוקף לנסות לכפות בכוח הכלכלי של ההסתדרות או בכוח המשטרה.⁸⁵

השפעת משפט פראג ופרשת הרופאים

הקושי שהטריד את מוסדות מפא"י, מפלגת השלטון, היה גבולות השימוש בכוח המדינה וההסתדרות לכפיית פתרון על ארגון וולונטרי ועל יחידים המסרבים לעזוב את ביתם. בסוף 1952 וראשית 1953, בתקופת משפטי פראג ופרשת הרופאים היהודים בברית-המועצות, הותקפה מפ"ם הפרו-קומוניסטית כבוגדת בציונות. מפא"י שקלה

80. פרוטוקול אסיפת עין-חרוד-מאוחד, 25.10.52, אע"מ.

81. פרוטוקול אסיפת חברי מפא"י בעין-חרוד עם חברי הוועדה המרכזת וועדת השלושה של המרכז החקלאי, 25.1.53, אה"ע 208/4/6852.

82. פרוטוקול הוועדה המרכזת, 14.1.53, אה"ע 208/4/6852.

83. דוד מלץ בוועדה המדינית של מפא"י, 13.7.53, ארכיון מפא"י 26/53.

84. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 16.10.52, ארכיון מפא"י 24/52.

85. שם, 26.9.52, 16.10.52, 4-12.11.52, שם; פרוטוקול מזכירות 'האיחוד', 3.12.52, אח"ק.

להפעיל סנקציות כלכליות נגד השומר-הצעיר והקיבוץ המאוחד.⁸⁶ בן-אהרון הכריז בכנסת שראשי מפא"י גרועים משופטי פראג, שכן כוונתם היא 'לשדוד את משקי מפ"ם'.⁸⁷ שנה ורבע מאוחר יותר ניסתה מפא"י לממש את כוונותיה ולהעביר בסוכנות החלטות על סנקציות כלכליות, אך חברי מפלגות אחרות גינו את חבריה כ'מקארתירים' והיא נכשלה.⁸⁸

טבנקין טען אז ש'בן-גוריון רוצה להשמיד אותנו'.⁸⁹ הוא נתקף היסטריה מעיתונות מפא"י, המסיתה כביכול לרצח חברי עין-חרוד, או לפחות למאסרם. הוא תבע שהקיבוץ המאוחד יאיים ביציאה מידית מההסתדרות אם יבולע לחברי עין-חרוד, אבל מזכירות הקיבוץ המאוחד סירבה להיסחף. היא העלתה הצעות פשרה והסכימה, לאחר שנים של סירוב מצד הנהגת 'המאוחד' בעין-חרוד, לערוך מפקד חברים ולבנות שיכון ארעי כדי להקטין את המתח. בעניין העיקרי היא לא זזה: את המשק הקיים יש לחלק לשניים.⁹⁰ יצחק טבנקין הרשה לעצמו לנהוג כלפי מזכירות הקיבוץ המאוחד כפי שהרשה לעצמו בנו יוסף לנהוג כלפי המוסדות הנבחרים של משקו. לא עבר שבוע וטבנקין איים ביציאת הקיבוץ המאוחד מההסתדרות.⁹¹ איזמיו, בצירוף התנהגותה ועמדותיה של מפ"ם בעת משפט פראג ועלילת הדם על הרופאים במוסקבה, בינואר 1953, חיזקו בצמרת מפא"י את הנטייה להטלת סנקציות.⁹² חברי 'האיחוד', שרצו בהטלת הסנקציות על מפ"ם הן עקב פראג והן בגלל עין-חרוד ועין-גב, תבעו את התפטרות הרצפלד, שלא נטה להטיל סנקציות כלכליות על משקי מפ"ם בגלל חטאי פראג ועין-חרוד.⁹³ אבל כל מוסד - ההסתדרות הציונית, ההסתדרות והממשלה - לא רצה להיות בקו האש, וכאשר לחצו על ברל לוקר מהסוכנות לפעול נגד מפ"ם הוא הגיב שגם ההסתדרות חסרת תוקף בעין-חרוד.⁹⁴

משפט פראג כבר עורר בבן-גוריון את החשש שברית-המועצות של סטלין מתכננת התקפה אנטישמית ופעולות שיסכנו את היהודים הסובייטים; עלילת הרופאים היתה עבורו אישור לחששותיו. מפא"י קיימה דיונים על התקפה תעמולתית נגד מפ"ם ועל

86. ראה ההערה הקודמת וכן פרוטוקול מזכירות 'האיחוד', 27.11.52, אה"ק.

87. פרוטוקול הכנסת, 25.11.52, דברי הכנסת, י"ג, עמ' 177.

88. פרוטוקול הוועדה המדינית של מפא"י, 4.2.54, ארכיון מפא"י 26/54.

89. פרוטוקול מזכירות הקיבוץ המאוחד, 31.11.52, אה"מ 51/9/ב; ראה גם 9.7.1953, אה"מ 53/10/ב1.

90. שם, 18.1.53, אה"מ 51/9/ב1.

91. פרוטוקול פגישה עם ועדת השלושה של המרכז החקלאי בעין-חרוד, 24.1.53, אה"מ 15/רפטור.

92. פרוטוקול הוועדה המדינית של מפא"י, 23.11.52, ארכיון מפא"י 26/52; פרוטוקול מזכירות מפא"י, 21.1.1953, ארכיון מפא"י 24/52; פרוטוקול מזכירות 'האיחוד', 27.11.1952, אה"ק, חולדה.

93. פרוטוקול מזכירות 'האיחוד', 27.11.52, אה"ק, חולדה; פרוטוקול מזכירות מפא"י, 5.12.52, ארכיון מפא"י 24/54.

94. פרוטוקול הוועדה המדינית של מפא"י, 23.11.52, ארכיון מפא"י 26/52.

הצעה להוציא את המפלגה הקומוניסטית, מק"י, מחוץ לחוק. אף שעין-חרוד לא עלה בהם כלל על הפרק חשש טבנקין שבאווירה כזו עלולה לבוא 'אלטלנה' שנייה בקיבוץ המאוחד. בהקשר של משפטי פראג והרופאים חזר בן-גוריון על הטענה מתקופת שביתת הימאים, שמפ"ם גרועים מהאצ"ל כי יש להם קיבוצים וכוח חלוצי;⁹⁵ עכשיו גם הזכיר שהיתה לו 'הזכות לתת פקודה לירות בבגין' ומצד שני 'עוד לא היתה לי הזכות לתת פקודה לירות נגד מיקוניס', שהוא גרוע מבגין. בן-גוריון כינה את הקומוניסטים נאצים,⁹⁶ ובינואר 1953, בעקבות פרשת הרופאים בברית-המועצות, הציע להוציא את הקומוניסטים מחוץ לחוק. כאשר לבון ואחרים התנגדו, כי פירוש הדבר הקמת מחנות הסגר לאלפי אנשים, פגיעה בדמוקרטיה וחיזוק החלק הייבסקי במפ"ם - על-ידי הצפתה בקולות הקומוניסטים - השיב בן-גוריון שאין להירתע מכך. אם יהיה צורך לעשות מחנות הסגר - נעשה; אם יהיה צורך לירות - נירה; היה כבר צורך לא פעם לירות באנשים הקרובים לנו יותר'.⁹⁷ מתוך דברים שאמר במהלך הדיון התברר שחשב כ"הסכנה הפנימית הגדולה היא לא מק"י אלא דווקא מפ"ם. אם ייעשו מעשי חבלה, לא מק"י תעשה אותם; ישנם אחרים המתארגנים למעשי חבלה ולמלחמת אזרחים. להם יש משקים וברשותם נשק. נמסר לי כי בחיל האויר הורידו עכשיו מכוונות יריה מהאוויר. הצעתו של בן-גוריון נפלה מול רוב גדול שניתן להצעת לבון (13 כנגד 7 קולות), ובן-גוריון הודיע שלא יבוא לדיון בכנסת.⁹⁸

כלפי חבריו - לבון, שרת ואחרים - שתבעו להעמיק את הקיטוב בין ציונים לאנטי-ציונים במפ"ם, קרא בן-גוריון שזו 'אילויה שיש שני מפ"ם, מפ"ם טוב ומפ"ם רע. יש מפ"ם אחד, מפ"ם התומך ביורשו העריץ של איוון. בזה אין הבדל בין יערי, סנה וטבנקין'. בניגוד לשרת, קבע בן-גוריון שהנוער של מפ"ם 'אבוד',⁹⁹ ובחודשים הבאים לא עייף 'סבא של יריב' - כפי שנהג אז בן-גוריון לחתום במאמריו - מלהסביר שהשומר-הצעיר גרוע ממק"י בגלל צביעותו ומשום שהוא עלול להביא אלפי חלוצים בגבולות ובצה"ל לבגידה במדינה בפתיחת השערים לצבא האדום. מדי פעם הזכיר את העובדה שמדובר גם בקיבוץ המאוחד, השייך למפ"ם.¹⁰⁰

בסוף פברואר 1953 חזרה הוועדה המדינית של מפא"י לדון בעין-חרוד. הגל האנטי-קומוניסטי שגאה בארץ בעקבות משפטי פראג החריף את יחסו של בן-גוריון לטבנקין וחבריו, שמיררו את חיי חבריו בעין-חרוד:

ודאי שהם יכולים לעשות גיהנום, אך אנשים כאלה אפשר לאסור. אם נבחרת הנהלה חוקית של הרוב ... ימצאו אנשים שיפריעו ויחבלו - אוסרים אותם ...

95. שם, 28.11.51, ארכיון מפא"י 26/51.

96. שם, 23.11.52, ארכיון מפא"י 26/52.

97. לא ידוע שבן-גוריון נתן פקודה לירות 'באנשים קרובים לנו יותר'; אולי התכוון בדבריו לכך שפעם אמר ליצחק רבין, שצריך היה לירות ביגאל אלון כאשר ניסה לשנות את החלטת בן-גוריון לכבוש את לטרון. י' רבין, פנקס שירות, תל-אביב 1979, עמ' 55.

98. פרוטוקול הוועדה המדינית של מפא"י, 16.1.53, ארכיון מפא"י 26/53.

99. שם, 23.11.52, ארכיון מפא"י 26/52.

100. ס"ש יריב [ד' בן-גוריון], על הקומוניסטים והציונות של השומר הצעיר, תל-אביב 1953.

יען כי יש כוח יותר גדול מכוחו של הקיבוץ המאוחד, כפי שהיה כוח יותר גדול מכוחו של האצ"ל. מה הפחד הזה? ... האם אנחנו באמת כל כך מחוסרי אונים? ... לא ייסלח לחברינו אם ייכנעו להם ... אם אינם מסכימים חלוקת המשק ... הרוב במקום מנהל את המשק כולו. מי שיחבל ... יאָסר ... אני יכול לתאר לי היטב מה עלול לקרות, אך מוכרחים לעשות זאת פעם; מוכרחים להראות פעם לאנשים אלה שאין להם תקיפות כזאת ... שיקבלו את דין ההסתדרות או שילכו. ישתמשו נגדם בכוח. ישתמשו נגדם ביריות. זה הנימוק היחיד שישכנע אנשים אלה. יש צדק או אין צדק במדינה הזאת!¹⁰¹

חבריו של בן-גוריון לא הגיבו על דבריו על היריות. די היה להרצפלד להשיב לבן-גוריון שאין חוק המאפשר הוצאת חברים מעין-חרוד בכוח ממשקם. הוא הודה בכשלונו, כשלון ועדת השלושה של המרכז החקלאי, לפתור את בעיית עין-חרוד ואפילו להתקדם לפתרונה. לאחר שמזכירות 'האיחוד' תבעה את התפטרות הרצפלד הוא העביר את עניין עין-חרוד לוועדה המרכזת של ההסתדרות.¹⁰²

עימות חריף התלקח גם בתוככי הצד היריב. בימים שלאחר פראג היה הקיבוץ המאוחד עסוק בטיהור קיבוציו מאנשי משה סנה, שתוך זמן קצר נכנסו למפלגה הקומוניסטית. אלה התרכזו ביד-חנה, והקיבוץ המאוחד שלח לשם פלוגה מגויסת כדי לנסות ולהשתלט על הקיבוץ. למרות שזו היתה מערכה אנטי-קומוניסטית, גינו פעילי 'האיחוד' את 'משטרת הפלישה',¹⁰³ כיוון שפסלו את זכות הקיבוץ המאוחד להכריע כארגון ארצי נגד רוב במשק, אפילו הוא תומך בסנה. באותו זמן עצמו ניהלה מזכירות הקיבוץ מערכות מול ימין ושמאל נגד ניתוק יישובים מהארגון הארצי בעין-חרוד, בעין-גב, ביפתח, ביראון, בכיסופים וביד-חנה. בעוד שבנקין וראובן כהן תבעו לרכז את כל המשאבים האנושיים והכספיים בעין-חרוד, חלקו עליהם בן-אהרון וחברים אחרים מהנהגת הקיבוץ.¹⁰⁴

בשלושת החודשים הראשונים של 1953, בעת חלוקת הענפים, נמשכו המהלומות ההדדיות, הגניבות והתרמיות בעין-חרוד. הריב על בית הספר, ובמיוחד על בתי השימוש שלו, גרר הקמת ועדה של המרכז לחינוך של ההסתדרות,¹⁰⁵ שכללה גם את ישראל גורי,¹⁰⁶ איש מפא"י שהוסכם עליו כבורר.¹⁰⁷ הוא ספג בסבלנות האשמות משני הצדדים בעין-חרוד.¹⁰⁸

הנהגת מפא"י בעין-חרוד הגדירה את ה'נייטרליות' של ישראל גורי בעין-חרוד

101. פרוטוקול הוועדה המדינית של מפא"י, 26.2.53, ארכיון מפא"י 26/53.
102. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 5.12.52, ארכיון מפא"י 24/52; פרוטוקול הוועדה המרכזת, 11.1.53, אה"ע 208/4/6852.
103. א' אופיר, "הסכסוך ביד חנה", דבר, 16.3.53.
104. פרוטוקול מזה"ק, 7.4.53, 10.5.53, 24.5.53, אק"מ 52/10131.
105. משה טבנקין להנהלת בית הספר המשותף, 28.12.53, אה"ע 208/4/7291.
106. משה טבנקין וחיים שפרוני ליי גורי, 7.7.53, אה"ע 208/4/7290.
107. שפרוני לזאב (דורסיני, כנראה), ללא תאריך, אה"ע 208/4/7292.
108. ז' דורסיני ליי גורי, 22.2.53, 10.4.53, ללא תאריך, אה"ע 208/4/7292.

כ'נייטרליות' של ממשלת המנדט ביחס ליהודים לעומת הערבים. אבל בכל זאת המשיכו שני הצדדים להידבר עמו.¹⁰⁹ המצב בעין-חרוד אופיין בהזדקקות שני הצדדים למשטרה,¹¹⁰ ולמרות כל אלה, הצליח גורי לפתור לא מעט עניינים שוטפים ביניהם.¹¹¹ להלנת השכר של הפועלים השכירים בעין-חרוד היו שותפים שני הצדדים,¹¹² סוציאליסטים 'מהפכנים' ו'רפורמיסטים'; אבל הראשונים היו עוד יותר קשוחים ביחס לתשלום השכר לפועלים שהעסקתם לא היתה על דעת שני הצדדים. לאחר הלנת שכר של שלושה וחצי חודשים, הפועלים רעבו ללחם ושבתו בעין-חרוד. חברי מפא"י איימו שופיעו בראש הפועלים מעין-חרוד לשבת שביתת שבת בבית הוועד הפועל המפואר.¹¹³

ההשתלטות על יפתח כאזהרה לעין-חרוד

לאחר שהוחלט במועצה החקלאית באוקטובר 1952 על הצעת החלוקה לאורך קו הוואדי, ומפ"ם סירבה, דנה הוועדה המרכזת של ההסתדרות בענייני עין-חרוד ואף נפגשה עם הצדדים במשק. יצחק טבנקין ראה את עוזבי הקיבוץ המאוחד כעוזבי הקיבוץ בכלל והציע שילכו לכפר-וייתקין. אחר-כך תיקן דבריו ואמר שזכותם של כל החברים להישאר במקום, אבל אין זכות להזיז אותו אפילו מאתיים מטרים. את המסר העיקרי העביר: 'ההתמודדות היא על כך שאתה אמנם תחנך ילדים בריאים, אמיצים, גאמני הארץ וההגנה, אבל אני אתנך אותם כילדים בריאים יותר, אמיצים יותר ונאמנים יותר. כזאת היא התמודדותנו!'¹¹⁴

הוועדה המרכזת החליטה באפריל 1953 על קו אחר של חלוקה, המותיר חלק ניכר של הנקודה הבנויה בידי המיעוט ומחלק את גבעת קומי, שמעל עין-חרוד, לשניים. החלק המזרחי ל'איחוד' והחלק המערבי ל'מאוחד'. הבתים חולקו כך שבידי המיעוט יישארו 180 יחידות דיור ובידי הרוב 230 יחידות. בריכת השחייה נועדה לקיבוץ המאוחד וגם בית הנוער, אך בתי הילדים, וגולת הכותרת - בניין המזכירות של הקיבוץ המאוחד - נועדו לעבור לתחום 'האיחוד'. הוועדה המרכזת הביעה את רצונה לפצות את 'המאוחד' ולבנות בשבילו בניינים חדשים לדפוס ולסמינריון, על מנת להחליף את הפונקציות של בניין מזכירות הקיבוץ.¹¹⁵ ההסתדרות בחרה ועדת ביצוע: הרצפלד, און וכנרת ממפא"י, בנדורי וכנעני ממפ"ם, והמרכז החקלאי הכריז על מפקד חברים. 'האיחוד' הגיש את רשימת חבריו, אבל 'המאוחד' סירב לשתף פעולה. כשיגאל אלון בא לדבר עם נמיר, מזכיר ההסתדרות, על ויתורים נוספים מן הצד

109. שם, 12.4.53-11, אה"ע 208/4/7290.

110. עין-חרוד-איחוד למטה משטרת ישראל, 19.3.53, אה"ע 208/4/7292.

111. י' גורי למרכזי המשק בעין-חרוד, 28.6.53, אה"ע 208/4/7291.

112. י' גורי לוועד הפועל של ההסתדרות, 23.8.53, אה"ע 208/4/7291.

113. מסמכים על הלנת השכר של שני הצדדים ב-1953, אה"ע 208/4/7324-7323.

114. פרוטוקול אסיפת חברי הקיבוץ המאוחד עם חברי הוועדה המרכזת וועדת השלושה,

24.1.53, אה"ע 208/4/6852.

115. נמיר למשק עין-חרוד, 'האיחוד' ו'המאוחד', 3.5.53, אה"ע 208/4/7573.

שכנגד, העלה את חמתם של אנשי 'האיחוד'; בלאו הכי היה קשה לחברי עין-חרוד להסכים לפשרות החדשות, שהפכו את המאבק ביריביהם השנואים לצמוד עוד יותר.¹¹⁶ הם גם חשדו שנמיר מהסס לשלוח אליהם את מפת החלוקה החדשה כיוון שהוועדה לא קיבלה את הסכמת הקיבוץ המאוחד. במצב זה העריכו שלא יוכלו להתחיל לבנות.¹¹⁷

בקיץ 1953, כשענייני עין-חרוד תקועים, הגיע משבר הפילוג לשיאו במשק הפלמ"חאי יפתח, שהיה בו רוב זעיר למפא"י. מזכירות הקיבוץ המאוחד בוששה להסכים ליציאת המשק. כאשר הוכנסו לקיבוץ תגבורות משני הצדדים והתגרות החלו להשתולל, השליט שר המשטרה בפועל - בן-גוריון - את הרוב ממפא"י באמצעות פעולת מקיפה של המשטרה. כפי שקרה בפעולת המשטרה בפקודת בן-גוריון בעניין הימאים, גם כאן הגיעה התערבות בית המשפט - שקבעה כי התערבות המשטרה לא היתה כדין - מאוחר מדי.¹¹⁸

בהנהגת מפא"י היה מקובל שגם השוטרים שהורידו את הימאים מהאנייה 'תל-אביב' בדצמבר 1951, וגם אלה שהורידו את חברי הקיבוץ המאוחד מיפתח, לא פעלו בדיוק על-פי החוק. הפעולה האחרונה נועדה כנראה להזהיר שגם בעין-חרוד יכולה המשטרה לפעול.¹¹⁹ היו חברים ב'איחוד' שכבר מזמן טענו שאם יצטרכו לכפות החלטה בעין-חרוד - 'נחזור על פרשת הימאים', בעוד שהרצפליד טען ששיטות כאלו יביאו רק לטבח בעין-חרוד ולמלחמת אזרחים.¹²⁰ הפעם לא הסכימו חברי מזכירות 'האיחוד', ובמיוחד אריה בהיר, לשום משא ומתן נוסף, למרות שבהיר הודה כי פעולת המשטרה ביפתח השאירה משקע קשה אצל חלק מהנוער בתנועתו.¹²¹ במוסדות מפא"י היו שתמכו בהצעה 'לעשות מה שעשו ביפתח' גם בעין-חרוד,¹²² אבל היו שהתנגדו לכך נמרצות.¹²³

116. פרוטוקול הוועדה המדינית של מפא"י, 3.5.53, א/ע 208/4/7573.
117. משה ברקאי לחברינו בוועדת הביצוע הרצפליד, און, כנרת, עין-חרוד, 25.7.53, אה"ע 208/4/7323.
118. צו על תנאי של בית המשפט הגבוה לצדק, המונע מהמשטרה להרחיק את חברי ההכשרה מצד הקיבוץ המאוחד מיפתח, הגיע כאשר הסתיימה הפעולה. ראה שמריהו, עמוס, יהודה, ממשק יפתח למשטרת ישראל, 30.5.53, ומסמכים נוספים, ארכיון יפתח; וכן מעריב, 5.6.53.
119. פרוטוקול הוועדה המדינית של מפא"י, 23.11.51, ארכיון מפא"י 24/51, 26.2.53, 10.6.53, ארכיון מפא"י 26/53, 1.6.54, ארכיון מפא"י 26/54.
120. שם, 26.2.53, ארכיון מפא"י 26/53.
121. א' הרצפליד בוועדה המדינית של מפא"י, 17.2.54, ארכיון מפא"י 26/54; מזכירות 'האיחוד' למזכירות מפא"י, 3.6.53, 4.6.53, א"ח"ק 226/7 חולדה; פרוטוקול פגישה של מזכירות הקיבוץ הארצי והמאוחד, 3.6.53, אק"מ 52/10/ב1; פרוטוקול מזכירות 'האיחוד', 14.6.53, ארכיון 'האיחוד', חולדה.
122. פרוטוקול הוועדה המדינית של מפא"י, 1.6.54, ארכיון מפא"י 26/54.
123. שם, 10.6.53, ארכיון מפא"י 26/53.

חודש וחצי לאחר אירועי יפתח, גם בן-גוריון לא הציע להשתמש בשוטרים. על-פי עצתו יוצאו חברי עין-חרוד וחברי מזכירות הקיבוץ המאוחד מן ההסתדרות, אם יפריעו לביצוע החלוקה על-פי החלטת הוועדה המרכזת.¹²⁴ החברים תבעו מנמיר להפגין שיש בעל בית בהסתדרות, כפי שעשה לגבי הימאים.¹²⁵ אך הוא חשש שצעד מעין זה פירושו פילוג ההסתדרות.¹²⁶ פעולת המשטרה נגד הקיבוץ המאוחד ביפתח השאירה רושם קשה בעין-חרוד.¹²⁷

טבנקין ראה את פעולות השוטרים הישראלים ביפתח כאימונים לקראת כיבוש עין-חרוד והשווה אותן להשתתפות הנאצים במלחמת ספרד כאימונים לקראת מלחמת העולם השנייה.¹²⁸ הוא ויוסף בנו הזמינו את חברי מזכירות הקיבוץ המאוחד ללכת למאסרים המוניים לאחר התגוננות נגד המשטרה סביב בניין מזכירות הקיבוץ בעין-חרוד. כאשר העזו חבר להציע לוותר על אותו בניין, שנכלל בחלק של מפא"י, כינה זאת טבנקין 'חילול השם'.¹²⁹ בן-אהרון העיר ביושב: 'יש לקבוע עמדה בלי יחס של קדושה. מרכז הקיבוץ לא יהיה באותו מקום יותר'. ישראל גלר, חברו לגבעת-חיים, שממנה יצאו חברי מפא"י להקים קיבוץ שכן, מילא אחריו: 'לו הייתי רואה בזה כותל מערבי לא הייתי מוסר'. עכשיו גם אהרון ציולינג, שחלק כבר מזמן על יוסף טבנקין, הסכים לוותר על בניין מזכירות הקיבוץ.¹³⁰ ישראל גלילי חשש שצעירי עין-חרוד יסיתו את צעירי יפתח שלא להסכים להעברה ממשקם. מזכירות הקיבוץ המאוחד הזדהתה עם הכינויים שכינה טבנקין את בן-גוריון: 'סינגמן ריי' (הרודן הימני של דרום-קוריאה) ו'פרון' (הרודן ששלט בארגנטינה במסווה של דמוקרטיה) בפלשת'ינה'. אך היא לא הסכימה לתכניתו להחרים את ההסתדרות הכללית ולהתבצר במשקיניו.¹³¹

יגאל אלון רצה בבוררות כוללת בין 'המאוחד' לבין 'האיחוד', על כל העניינים והמשקים העומדים תלויים ביניהם.¹³² הוא הציע עצמו כאחד משני הבוררים, וטען כלפי מפא"י שההסתדרות איננה יכולה להכריע על הפקעה של בית מזכירות הקיבוץ המאוחד מבעלות הקיבוץ המאוחד;¹³³ אבל גם הרצפלד וגם חבריו להנהגת הקיבוץ

124. שם, 13.7.53, בארכיון מפא"י 26/54.

125. שם, 13.7.53, ארכיון מפא"י 26/53.

126. נמיר, שם, 1.6.54, ארכיון מפא"י 26/54.

127. יומן לויטה, 6.6.53, אק"מ 15/לויטה/פנקסים.

128. פרוטוקול הסמינר הרעיוני של הקיבוץ המאוחד, 1.6.53, אק"מ 10/24.

129. פרוטוקול מזכירות הקיבוץ המאוחד, 10.5.53, אק"מ 10/ב/52.

130. שם, 17.6.53, אק"מ 10/ב/52.

131. שם, 3.6.53, 7.6.53, אק"מ 10/ב/52; פרוטוקול הסמינר הרעיוני של הקיבוץ המאוחד,

17.6.53, אק"מ 10/24; פרוטוקול אסיפת חברי הקיבוץ המאוחד ביפתח עם טבנקין, ללא תאריך, אק"מ יפתח.

132. פרוטוקול מזה"ק, 3.6.53, 7.6.53, 14.6.35, 17.6.53, 7.7.53 ועוד, גם במהלך אוגוסט,

אק"מ 10/ב/52; פרוטוקול מועצת הקיבוץ המאוחד באלונים, 2-5.7.53, אק"מ 1/15/5; פרוטוקול הסמינר הרעיוני במהלך יוני 1953, אק"מ 12/24.

133. פרוטוקול הוועדה המרכזת, 28.3.54, אה"ע 208/4/5286.

המאוחד ידעו שאלון מעדיף משא ומתן על קרב, 'שיכלה בסופו של דבר את התנועה כולה'. יגאל אלון חשש שתנועת הפועלים כולה נכנסת ל'מבוי סתום שאין ממנו מוצא'.¹³⁴ הצמרת העין-חרודית, החל במשפחת טבנקין וגמור באהרון ציזלינג וראובן כהן, תבעה לנטוש מיד את עין-גב לפני שיגיעו שמה השוטרים, לפנות את יד-חנה ולגייס את כל משקי הקיבוץ המאוחד למאבק בעין-חרוד. כדרכו הפליג יצחק טבנקין בגילוי לב: 'אם עין-חרוד תבחר בהמשך התווה ובוהו יש לעמוד מאחריהם'.¹³⁵ למעשה התכוון לכך שמזכירות הקיבוץ המאוחד תגייס את האמצעים למאבק, שינוהל בידי מפקדת המאבק בשיטת ה'תווה ובוהו' בעין-חרוד, על-פי התכתיבים של יוסף טבנקין. הוא לא הסתפק בסיוע רב-הממדים שמזכירות הקיבוץ כבר הגישה לעין-חרוד.¹³⁶ אפשר לתהות על מניעיו של טבנקין, אבל ניסוחיו היו על טהרת התורה המהפכנית של הקיבוץ המאוחד. את הצעותיו של אלון לבוררות, או כל הצעת פשרה שהיא, הכתים טבנקין כ'רפורמיזם' - גידוף איום עבור שמאל 'מהפכני' בקיבוץ המאוחד.¹³⁷ טבנקין הציע פתרון הולם לעין-חרוד: לחנך על השנאה למפא"י.¹³⁸ בשום פנים לא היה מוכן למשא ומתן על פשרה או בוררות. ואמנם ההקצנה בקיבוץ המאוחד כלפי חברים ממפא"י גברה. ביולי 1953 התוותה מועצת אלונים של הקיבוץ המאוחד את 'הליכוד הרעיוני', מונח עברי להגדרת הקולקטיביות הרעיונית שלה, והחליטה על איסור 'סניפים מפלגים' של מפא"י ביישובים. מפא"י, שמאות מחבריה נשארו בקיבוץ המאוחד, מחתה על איסור התארגנות חופשית של המפלגה בקיבוץ, והנהגת הקיבוץ המאוחד חששה שלוי אשכול מעכב מים לרביבים כפעולת גמול.¹³⁹ אלא שהערכתו של יוסף טבנקין שההכרעה תיפול על-פי 'הכוח הממשי' בשטח,¹⁴⁰ לאחר שתברי מפא"י בעין-חרוד יתיאשו מהסיכוי להרחיק את 'המאוחד', התקרבה למימוש.¹⁴¹ עין-חרוד-המאוחד סירבה שוב לוותרים שתבע יגאל אלון,¹⁴² ואלון לא התנחם בהערכת הרתיעה של מפא"י משימוש בכוח לפינוי חברי הקיבוץ המאוחד מעין-חרוד.¹⁴³

134. פתק של יגאל אלון, כנראה לישראל גורי, בישיבת הוועדה המרכזת, ללא תאריך, אה"ע 4/208/4290.
135. פרוטוקול מזה"ק, 28.6.53, אק"מ 52/10/ב1.
136. השווה פרוטוקול מזה"ק 7.7.53, אק"מ 52/10/ב1, לפרוטוקול הוועדה המדינית של מפא"י, 1.6.54, ארכיון מפא"י 26/54.
137. פרוטוקול הסמינר הרעיוני של הקיבוץ המאוחד, 18.6.53, אק"מ 12/24.
138. פרוטוקול מזה"ק, 28.6.53, אק"מ 52/10/ב1; פרוטוקול מועצת הקיבוץ המאוחד באלונים, 2-5.7.53, אק"מ 1/15/5.
139. פרוטוקול מזה"ק, 7.7.53, אק"מ 52/10/ב1; פרוטוקול מועצת אלונים, 2-5.7.53, אק"מ 1/15/5; פרוטוקול מזכירות מפא"י, 10.7.53, ארכיון מפא"י 24/53.
140. פרוטוקול מזה"ק, 13.9.53, אק"מ 52/10/ב1.
141. בינתיים חששה מפא"י מהתפוררות ומהתמוטטות כושר העמידה של חברי עין-חרוד. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 21.8.53, ארכיון מפא"י 24/53.
142. פרוטוקול מזה"ק, 13.9.53, 20.9.53, 27.9.53, אק"מ 52/10/ב1.
143. שם, 27.9.53, אק"מ 52/10/ב1.

על האיומים החוזרים בדבר הוצאת הקיבוץ המאוחד מהסתדרות¹⁴⁴ השיב יצחק טבנקין: 'שיוציאו זאת לפועל'. 'כל תקוותם היא שישלחו שוטרים', ציין בבוז והעדיף נטישה של עין-חרוד תוך מאבק על כל פשרה שתושג במשא ומתן. יגאל אלון היה פחות קרבי, כי חתר להחזיר את תנועתו אל השותפות בהסתדרות ובממשלה וחשש שהקיבוץ המאוחד יאבד את הגישה למשאבי כוח האדם הכלליים, ובראש ובראשונה לתנועת הנוער-העובד. טבנקין לא נבהל: 'מפא"י אינה יכולה לנצח אותנו בנוער העובד', הרגיע את אלון, שכן 'הוא פרולטרי ... וילך עם התנועה המהפכנית'. העובדה שלמפא"י היו אז 130 מדריכים בנוער-העובד מתוך 180 המדריכים בכל התנועה¹⁴⁵ לא הגבירה את תחושת המציאות אצל טבנקין, כשדובר בעין-חרוד. את יד-חנה הוא הציע לנטוש ללא משא ומתן,¹⁴⁶ במשכו את קלפי הפשרה מידי אלון כלפי מפא"י.¹⁴⁷

הרהורי ויתור במפא"י

הרהורי ויתור נשמעו מחברי מפא"י כבר בראשית 1953.¹⁴⁸ בדצמבר 1953 שלחה הקרן הקיימת לישראל, ללא הסכם עם 'המאוחד', מודדים להקים שיכון לחברי מפא"י על גבעת קומי.¹⁴⁹ למעשה הוחקר חלק מגבעת קומי ל'איחוד' כדי שיתחילו לבנות.¹⁵⁰ התכסיס שנקטה מזכירות עין-חרוד-מאוחד, בנסיונה לערער על בעלות הקק"ל על גבעת קומי, מאחר שהיא בבעלות ערבית, עורר רוגז ותדהמה לא רק בקרב חברי מפא"י אלא גם בקרב חברי מזכירות 'המאוחד'. הפעם הסכים יצחק טבנקין שחברי 'האיחוד' יבנו על הגבעה, בתקווה שהבנייה תחיש את יציאתם מעין-חרוד הישנה.¹⁵¹ בינתיים, עם פרישת בן-גוריון לנגב בסוף 1953, הציעו ותיקי מפא"י בעין-חרוד להעביר את חברי עין-חרוד-איחוד אל הנגב, לפני שיישברו במאבק חסר תכלית בעין-חרוד.¹⁵² היה זה קול קורא במדבר. חברי מפא"י לא נטשו, ובן-אהרון מתח ביקורת על יוסף טבנקין וחבריו על הנחתם 'המופרכת'; ואילו יצחק טבנקין התנבא שהבתים שבונים לחברי 'האיחוד' על גבעת קומי 'יעברו אלינו', זאת בעת שמזכיר עין-חרוד-מאוחד, סורקין, הודה שחברי מפא"י הם רוב בכוחות העבודה במשק. וכך נותרו בן-אהרון ואלון, בתחילת 1954, בבדידות מזהירה במזכירות הקיבוץ, כיחידים שמתכו בבוררות.¹⁵³

144. פרוטוקול הוועדה המדינית של מפא"י, 28.9.53, ארכיון מפא"י 26/53.
145. פרוטוקול מזה"ק, 4.10.53, אק"מ ב/10/53.
146. שם, 11.10.53, 4.11.53, אק"מ ב/10/53.
147. פרוטוקול הוועדה המרכזת עם יגאל אלון וי' גוריון, 28.3.54, אה"ע 208/4/6852.
148. פרוטוקול הוועדה המדינית של מפא"י, 26.2.53, בארכיון מפא"י 26/53.
149. יומן עין-חרוד-מאוחד, דצמבר 1953, אע"מ.
150. פתק ממ' נמיר לא' בהיר, ארכיון בהיר, אפיקים; 'אלון לי' ויץ, 10.12.53, ותשובת ויץ בשני נוסחים, 11.12.53, אק"מ 13/יב/לאחדות העבודה.
151. פרוטוקול הוועדה המדינית של מפא"י, 1.6.54, ב"ב 26/54; 'אגרת לחברים' (איחוד הקבוצות והקיבוצים), 5.5.54; פרוטוקול מזה"ק 9.5.54, אק"מ ב/10/54.
152. זאב דורסיני ליוסף יזרעאלי, 30.12.53, ארכיון יזרעאלי, אפיקים.
153. פרוטוקול מזה"ק, 28.2.54, 12.3.54, אק"מ ב/10/54.

טכניקין לא שינה את תפיסתו משנת 1927 על התשת מתנגדי הקיבוץ המאוחד; גם מכתבו של שמואל סבוראי, יריבו, למזכירות מפא"י ב-1954 דמה למכתבים ששלח הוא לברל כצנלסון ב-1927. סבוראי העמיד את מנהיגי מפא"י על אחריותם לעיין-חרוד, ש'הרצפלד בתסביכיו ונמיר בתכסיסיו קרעו גזרים מגופה ... והניחיה גזורה ושסועה על אם הדרך להתפלש ביסוריה'. חברי עיין-חרוד ציפו שההסתדרות הכללית תפסיק 'לירוק בפני עצמה'. 'דחיפה אחת מספיקה', איים, ש'תתלקח קללה יוקדת על ראש אלה אשר גזלו מאיתנו את היקר מערכינו - את האמונה בתנועתנו ... יושם קץ להשפלתה ולבוזיונה של עי"ח ושל תנועתנו. תקימו את עיין-חרוד שלכם על נחלתה הקצוצה והשדודה ומיד, מיד, פן תאחרו המועד. עיין-חרוד של מפא"י הופכת למבחן של פילגש בגבעה ואוי לתנועה אם חלילה לא תעמוד במבחן זה'.¹⁵⁴ סבוראי תבע שמוסדות ההסתדרות והמדינה יפעלו נגד יריביו, שסירבו לציית להחלטות ההסתדרות.¹⁵⁵

1954 - התמורה באפשרות להטיל סנקציות

בן-גוריון לבדו נטל את האחריות על פעולת הכיבוש של המשטרה את משק יפתח ב-1953.¹⁵⁶ אפשר לראות בעובדה שבן-גוריון הלך לשדה-בוקר את הסיבה לכך שהמשטרה לא נקראה יותר להתערב בסכסוכים במשקי המריבה של הקיבוץ המאוחד,¹⁵⁷ אך ממה שכתב משדה-בוקר (ראה להלן) עולה כי יתכן שגם לו נשאר בתפקידו היה נוהג כפי שנהג מי שבא אחריו. ראש הממשלת שרת לא תכנן 'מבצעי

154. שמואל סבוראי לחברי הנהגת המפלגה, בין כסה לעשור תשי"ד, אה"ע 208/4/2790. ועוד כתב: 'רואה אני הכרח גופי עמוק ביותר להשמיע באוזניכם את האזהרה האחרונה לפני הייאוש, המתפרצת מלב כל חבר במשק עיין-חרוד שלכם. בעוד שבוע ימים יתם החודש אשר הודיע עליו נמיר כמועד אחרון לסבלנות כלפי ההתעללות בהחלטות הועד הפועל של ההסתדרות מצד אנשי מפ"ם - הקיבוץ המאוחד. תאריך זה יהיה גורלי ביחסה של עיין-חרוד לתנועה, בו תיבחן התנועה ביחסה לערכיה היסודיים ביותר. עיין-חרוד שלכם, שהיתה מאור וסמל - מנודה כיום, הפכה נושא לרחמים והטפת מוסר יען כי הופקרה על ידי התנועה ליסורי גיהנום שפגעו בנפש חבריה. עיין-חרוד זו לא תוכל לשחרר אף איש מכס מחלקן ביסוריה ובייאושה, אם חס וחלילה יוסיפו לנהוג בה להבא כאשר נהגו בה זה שנתיים חברה, אנשי תנועתה. אותה תנועה אשר רק לכבוד דגלה וערכיה עמדו אנשי עיין-חרוד מול מקבץ מנהיגים, אשר הראו כוחם לפלג את תנועתנו ולמרר חיי המדינה בכל השטחים. בעיין-חרוד זו שלכם לא נותר לדוד מלץ אלא נימוק אחד לעודד את רוח חבריו: "הן לא לעולם תירק ההסתדרות בפני עצמה!" - התבינו לאיזו תהום מתגלגלת תנועתנו? כי עיין-חרוד דרשה מן התנועה צדק אלמנטארי והוא לא ניתן לה...'

155. החלטות איספת עיין-חרוד הקיבוץ המאוחד, 9.5.53, אה"ע 208/4/7290.

156. בן אשר, פרוטוקול הוועדה המדינית של מפא"י, 17.2.54, ארכיון מפא"י 26/54.

157. המשטרה הסתפקה בתפקידים שוליים, למשל בתקרית הלימונים. החברה מהקיבוץ המאוחד העמיסו בינואר 1954 לימונים מעיין-חרוד והביאו אותם לתנובה עם תעודת משלוח מקיבוץ בית-אלפא. עיין-חרוד-איחוד חשפו את התרמית ונעזרו במשטרה. עיין-חרוד לוועדת הביצוע של החלוקה, 10.1.54, אה"ע 208/4/7291.

יפתח' נוספים, אך המליץ על סנקציות מטעם ההסתדרות, הסוכנות והמדינה, וגם שר האוצר וראש מחלקת ההתיישבות, לוי אשכול תמך בכך.¹⁵⁸ הרצפלד הודיע שמוטב לו 'ללכת לברל' (כצנלסון), כלומר להיאסף אל אבותיו, מאשר למנוע מים מרכיבים שבנגב בגלל עיקשות עין־חרוד, או להוציא את הקיבוץ המאוחד מן ההסתדרות. גם חברי מפא"י מהנהלת הסוכנות לא ששו לבצע את ההצעות התקיפות שנשמעו במוסדות מפלגתם נגד הקיבוץ המאוחד.¹⁵⁹ מצד שני, ב־1953 התנה המרכז החקלאי את נכונותו לבנות נקודה נוספת של הקיבוץ המאוחד סמוך ליד־חנה, שהפך לקיבוץ קומוניסטי, בקבלת תכנית החלוקה של ההסתדרות בעין־חרוד.¹⁶⁰ עם זאת, בפברואר 1954 הבהיר ש' כנרתי, מחברי ועדת הביצוע, שאין הצדקה להטלת סנקציות על הקיבוץ המאוחד, תנועה חלוצית וציונית, ועל אחת כמה וכמה על חברים שיצאו מיד־חנה במאבק נגד הקומוניסטים. גם החברים שתבעו לקשור את התקציב ליד־חנה (של הקיבוץ המאוחד) בווייתורי הקיבוץ המאוחד בעין־חרוד כבר לא הציגו את התנועה הזו כפרו־קומוניסטית, והסכסוך בעין־חרוד נותק לגמרי מהקשר זה.¹⁶¹

יתר על כן, התברר שהסנקציות שניסו לנקוט כלפי עין־חרוד־מאוחד פגעו בפועל גם בחברי עין־חרוד־איחוד, שבנוסף לסבלם הרב ולהשפלתם, נשאר גם ללא טיפול רפואי. רצחתם בצורה האכזרית ביותר את האמונה בצדק ומשפט בהסתדרות, תקפו חברים את מנהיגותם כאשר קופת חולים של ההסתדרות הפסיקה את השירותים לשני הצדדים ו'המשביר' הרעיב את הפרות ושלל זרעים ודשנים מהמשק. לביא האשים את מפא"י שהיא אחראית להרס עין־חרוד יותר ממפ"ם.¹⁶² גם הבנייה החדשה על הגבעה התעכבה.¹⁶³ הם כעסו על צמרת מפלגתם על שלא היתה מוכנה ללכת בשיטות הבדוקות ששברו את הימאים ואת יפתח. אך בן־גוריון עצמו, הגם שכתב לחברי עין־חרוד שהמוסדות שוגים, כבר לא טען שעניין עין־חרוד יסודר בעזרת צבא ומשטרה,¹⁶⁴ לא כל שכן ביריות.

הוויתור של מפא"י על ההישארות בנקודה הקיימת ועל העלייה לגבעת קומי לבניית הנקודה החדשה, מול התנגדות הקיבוץ המאוחד, נגרמו גם משום שנקעה נפשם של חברי מפא"י ממאבק, אבל לא פחות מכך מההבטחות לבנייה נדיבה של נקודתם החדשה על הגבעה. כאשר התברר לשרת ש'המאוחד' ינסו להפריע את הבנייה בכוח, הוא נועץ ביחזקאל סהר, מפקח המשטרה, לא על הוצאת חברי הקיבוץ המאוחד בעין־חרוד מבתיהם, אלא על מניעת הפרעת הבנייה מצדם. סהר הביע נכונות לכך,

158. מ' שרת, יומן אישי, ב, תל־אביב 1978, עמ' 362-364.

159. פרוטוקול הוועדה המדינית של מפא"י, 4.2.54, 17.2.54, 14.3.54, ארכיון מפא"י 26/54; מ' שרת, יומן אישי, שם.

160. פרוטוקול אסיפת קיבוץ משמר־הנגב, 27.7.53, ארכיון משמר־הנגב.

161. פרוטוקול הוועדה המדינית של מפא"י, 4.2.54, ארכיון מפא"י 26/54.

162. לביא לחיים שורר, ללא תאריך, ומכתבו הקודם לשורר 24.6.54, אה"ע שורר 30/104.

163. מכתבי זליג ריבקנד להרצפלד ונמיר, 29.5.54, 10.6.54, ומברק נמיר מ־1.6.54, אה"ע 208/4/7296.

164. זליג ריבקנד לנמיר, 10.6.54, אה"ע 208/4/7296.

בתנאי שהחוק יהיה לצד 'האיחוד'. שרת לא היה בטוח שיצליח עם שר הפנים הציוני הכללי רוקח, אבל הבטיח לנסות.¹⁶⁵ התביעות לחזור על מעשה יפתח נענו שהמעשה נעשה בכוח החוק ולא בדיוק לפי החוק.¹⁶⁶ אישורי הבנייה ל'איחוד' על גבעת קומי הושגו מהוועדה לבניין ערים בטבריה, אך החוק התיר לערער על כך בפני בית המשפט, ולאנשי 'המאוחד' היתה תקווה מבוססת שהוועיקים המפא"יניקים יישברו. מלץ ואחרים כבר הציעו פשרות נוספות, אך לביא איים למות. ובינתיים התברר שהמתונים בהנהגת הקיבוץ המאוחד - יגאל אלון, בן-אהרון וברגינסקי - נסוגו בהם תחת לחץ ה'דרווישים',¹⁶⁷ כפי שכוננו הקנאים בקיבוץ המאוחד ובעין-חרוד.¹⁶⁸ ההכרעה של חברי מפא"י בנובמבר 1954,¹⁶⁹ שהם יהיו אלה שיעברו צפונה ויבנו לעצמם נקודה חדשה על הגבעה, היא שהזיזה את עין-חרוד מנקודת הקיפאון ההרסנית. התזווה נעשתה בסיוע של ועדת השניים, אליעזר שושני חבר 'האיחוד' ושלום זק חבר 'המאוחד'. שני חברים נוספים מ'האיחוד' ומ'המאוחד' חילקו את השטחים החקלאיים. ההסכם שנחתם ביולי 1955 קבע שעין-חרוד-מאוחד נשאר ברוב המשק הקיים,¹⁷⁰ וצפונה ממנו נבנה קיבוץ עין-חרוד-איחוד בתקציבים נדיבים למדי, שהביטחון בהשגתם עזר כנראה לשכנע שכדאי לוותר ולעלות לגבעה.¹⁷¹ תוך שנתיים עמד עין-חרוד עלית, הוא עין-חרוד-האיחוד, על תלו.¹⁷² סכומים גדולים ניתנו כהלוואות גם לעין-חרוד-מאוחד.¹⁷³

סיכום

הפילוג חשף את אופיים של האישים והגופים שהשתתפו בו. אחד הגופים פסל את הקיבוץ המאוחד מראשיתו, את המנטליות של הנהגתו המתנשאת, הרואה עצמה מיעוט

165. מ' שרת, 'יומן אישי, עמ' 487-488, 17.5.45.
166. פרוטוקול הוועדה המדינית של מפא"י, 1.6.54, ארכיון מפא"י 26/54.
167. שם, 1.6.54, שם. ישיבה משותפת של מזכירות הקיבוץ הארצי ומזכירות הקיבוץ המאוחד, 3.6.53, לאחר פעולת המשטרה ביפתח, אק"מ 52/10/ב1.
168. פרוטוקול הוועדה המדינית של מפא"י, 1.6.54, ארכיון מפא"י 26/54.
169. פרוטוקול אסיפה כללית, עין-חרוד-איחוד, 12.11.54, אע"א.
170. לא ברור עד כמה היתה ההתעקשות של חברי 'המאוחד' להישאר במשקים, כמו באשדות-יעקב ואולי גם כמו בעין-חרוד, קשורה בחשש שהם לא יקבלו תקציבי בנייה נדיבים כמו חבריהם ממפא"י אם כי חשש כזה היה קיים. פרוטוקול ועדת השיקום של 'האיחוד', 24.1.52, אח"ק, חולדה.
171. ניר דורסיני למחברת, 12.4.88. יש מקום לשער שאי-בטחונם של חברי הקיבוץ המאוחד בקבלת תקציבים לבניית נקודות חדשות תרם להתעקשותם לדבוק בביתם. הדבר נכון כנראה לגבי אשדות-יעקב בתקופה מסוימת. 'הם חוששים שההסדרות לא תמלא הבטחה של עזרה לבניין. חוששים לזו'. פרוטוקול ועדת השיקום של 'האיחוד', 24.1.52, ארכיון 'האיחוד', חולדה. אין כל הוכחה שהיה כך גם לגבי עין-חרוד.
172. ניר דורסיני למחברת, 12.4.88.
173. שם, שם.

אוונגרדיסטי מעל ל'עייפיים' כביכול, כלומר אנשי המשק העובדים יום-יום את האדמה ורוצים להמשיך בכך. יצחק טבנקין טען שחברי 'המאוחד' אינם תובעים לסלק מישהו מעין-חרוד, רק אותו ואת חבריו רוצים לסלק. הם לא אשמים בכוחם למשוך אחריהם את הנוער, כוח המטיל פחד ומעורר שנאה. את סוד הכוח ראה בחלוציות: הרוב ה'עייף', שאינו חפץ בקיבוץ אלא במושב, עתיד להתפורר. גם חברי מפא"י הודו במסירות של מתגדיהם,¹⁷⁴ שהערצת ברית-המועצות שיוותה לה גוון מפחיד של קסם טוטליטרי שטני. 'הקיבוץ המאוחד זה גזע עליון?'¹⁷⁵

אבל תקוותם של אנשי 'האיחוד' שמפא"י תוכל לגרש את ה'דרווישים' מבתיהם בעין-חרוד, כיוון שחיים גבתי הלך ביוזמתו מגבת וחברי מפא"י מגבעת-חיים יצאו מרצונם את גבעת-חיים לגור מעבר לכביש, גם היא גרמה הרבה סבל מיותר. גישה נבונה ויעילה כמו זו של פנחס לבון – להיכנע לכוח הקנאי, תוך התעלמות מהצדק של 'האיחוד' בתור רוב בעין-חרוד, כדי להשתקם מיד בבניין נקודה חדשה ליד עין-חרוד יצאה מכלל חשבון בתחילת התהליך. הכניעה לזלזול האלים של בניהם היתה קשה מנשוא עבור חברי מפא"י בעין-חרוד. רק ה'אוש מיכולתה של מפא"י לכפות פתרון הביאם לאותה כניעה, לאחר בזבוז שנות חיים יקרות, עצבים ואמצעים. סכסוך עין-חרוד פגע בתנועת העבודה על ארגוניה הוולונטריים, משום שלא היה בכוחה לפתור את עניין עין-חרוד, כשם שלא היתה לה יכולת לפתור כמה מבעיותיה הגדולות של המדינה. כך יצא שחברי עין-חרוד מהקיבוץ המאוחד, ובראשם יצחק ויוסף טבנקין, סייעו בקנאותם המתנשאת למגמה הממלכתית של בן-גוריון יריבם. המכות בין שני הצדדים בעין-חרוד תרמו להורדת קרנה של התנועה הקיבוצית, יחד עם הפוליטיזציה של הקיבוץ המאוחד, שהפך מתנועה פתוחה לתנועה התובעת קולקטיביות רעיונית בדומה לשומר-הצעיר. מפ"ם האופוזיציונית, שהשמאילה עד כדי שיתוף פעולה עם הקומוניסטים ב'תנועת השלום' ועם שאר הארגונים הפרו-קומוניסטיים המוסוויים, תרמה תרומה נכבדה לפילוג האלים.

התקופה שבה השתמש בן-גוריון בכוח המשטרה נגד הימאים בנמל חיפה ונגד חברי קיבוץ ביפתח היתה מוגבלת לתקופת השיא של המלחמה הקרה. בשנים 1950-1953 – ממלחמת קוריא וביקור הגנרל הבריטי רוברטסון בארץ בעניין הפיקוד המערבי המזרח-תיכוני, דרך משפטי פראג, פרשת הרופאים, פרישת משה סנה ממפ"ם, מות סטלין, הפיצוץ בשגרירות הסובייטית בתל-אביב, ועד להוצאת אתל ויוליוס רוזנברג להורג – חששה מפא"י ממחירת קומוניסטית וממלחמת אזרחים בהנהגת מפ"ם, שהערצתה אז את ברית-המועצות עוררה חשש כי היא מצפה לבוא הצבא האדום. הקסם של ברית-המועצות בעיני בני עין-חרוד, כמו-גם בעיני הימאים השובתים, היה מעורב בקסמם של הפלמ"ח והחלוציות, שבן-גוריון נחשב לאויבם. נוכח איום זה הפגין בן-גוריון נחישות, הן במעשים שלא ציפו לאישור חוקי והן במלים בוטות עד כדי השוואה של מפ"ם וקיבוציה לאצ"ל ושל מיקונים לנאצים. הנכונות המילולית

174. עדות ניר דורסיני, מולדת, 29.1.92.

175. פרוטוקולים של פגישות הוועדה המרכזת עם חברי 'האיחוד' וחברי 'המאוחד' בעין-חרוד, 23-24.1.53, אה"ע 208/4/6882.

'לירות' נועדה לאמץ את לבה של צמרת מפא"י לנקוט נגד הקומוניסטים ומקורביהם, 'אויבי המדינה', צעדים דרסטיים שהזכירו את המקארתיותם בארצות-הברית.¹⁷⁶ זה באשר למהלך הפילוג, ואילו באשר לגורמים לו – הגם שהיו משולבים בהם משקעים ודפוסי פעולה משנות העשרים, לא הם שקבעו והכתיבו אותם. שכן עין-חרוד השיג איזון בשנות הארבעים, למרות פילוג מפא"י. לפיכך יש לתלות את הסיבה המכרעת לפילוג של הקיבוץ המאוחד ושל עין-חרוד לא במשקעי העבר אלא בהקמת מפ"ם, דחיקתה לאופוזיציה והשמאלתה. הן גם שגרמו לאופיו ההרסני והברוטאלי של הפילוג. ארבעים וחמישה הבנים שנשבו בקסם המהפכה היו גורם טראגי ומכריע יותר ממשקעי שנות העשרים.

176. ההדגשה שמפ"ם, ולא דווקא סנה שפרש ממנה, היא מפלגה פרו-קומוניסטית צבועה, מבוססת בכוח רב במאמרי ס"ש יריב [בן-גוריון], על הקומוניסטים והציונות של השומר הצעיר.